๑
มหาวัสตุและอรรถกถาชาดก

ชาดก คือเรื่องราวในอดีตชาติของพระโพธิสัตว์ก่อนจะเสวยพระชาติเป็นเจ้าชายสิทธัตถะ และตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นเทวดาบ้าง มนุษย์บ้าง สัตว์เดรัจฉานบ้าง รวม ๕๔๗ ชาติ ชาดกเป็นนิทานที่รวบรวมมาจากที่ต่างๆ และเล่าสืบต่อกันมาตั้งแต่ก่อนครั้งพุทธกาล มิใช่เป็นพุทธวัจนะทั้งหมด มีผู้ศึกษาและประมวลที่มาของนิทานชาดกสรุปได้เป็น ๔ ทาง[๑] คือ

๑. จากเรื่องที่มีเล่ากันทั่วไปและมีมาก่อนการรวบรวมคัมภีร์ชาดกที่สมบูรณ์

๒. จากนิทานชาวบ้านหรือนิทานต่างประเทศที่แพร่เข้ามา

๓. จากเรื่องราวในประวัติศาสตร์หรือพงศาวดารบ้านเมืองก่อนยุคพุทธกาล

๔. โดยการผูกเรื่องขึ้นเพื่อให้เปรียบเทียบ

---

[๑] วินัย ภู่ระหงษ์, "วรรณคดีศาสนา" **เอกสารการสอนชุดวิชาภาษาไทย ๔ : วรรณคดีไทย หน่วย ๑ - ๗**, กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมธิราช, ๒๕๒๕, หน้า ๓๕๗.

ดังนั้น กล่าวได้ว่าชาดกเป็นชุมนุมนิทานโบราณบางเรื่องที่พระพุทธเจ้าทรงนำมาบรรยายเพื่อแสดงหลักธรรมในแง่ต่างๆ ประกอบด้วยการบำเพ็ญบารมี ๑๐ ประการ[๒] และเป็นอุทาหรณ์ในการสอนศีลธรรมแก่บุคคลทั่วไป ทั้งนี้เพื่อให้ผู้ฟังพระธรรมเทศนาจากพระพุทธองค์เข้าใจได้ง่ายยิ่งขึ้น นอกจากนี้โดยมากเมื่อสาวกหรือพุทธบริษัททูลถามปัญหาข้อสงสัย แทนที่พระพุทธเจ้าจะทรงตอบปัญหานั้นโดยตรง ก็ทรงเล่านิทานเปรียบเทียบเพื่อแก้ปัญหาเหล่านั้น

ชาดกในพระไตรปิฎก ซึ่งอยู่ในพระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มี ๕๔๗ เรื่อง ทุกเรื่องจะมีแต่ตัวคาถา คือ บทร้อยกรอง เนื้อความอาจจะมีเฉพาะแก่นเรื่องของนิทานนั้น ไม่มีเนื้อเรื่อง ไม่มีเหตุการณ์หรือบางทีอาจจะมีเพียงคำพูดที่ปรากฏในเรื่องนิทานที่อาจเป็นการเตือนให้นึกถึงเนื้อเรื่อง คาถาในแต่ละเรื่องมีจำนวนไม่เท่ากัน คือ มีตั้งแต่ ๑ คาถา ไปจนถึง ๑,๐๐๐ คาถา ซึ่งคือเรื่องมหาเวสสันดรชาดก ด้วยเหตุนี้มีการแบ่งหมวดชาดกตามจำนวนคาถาในแต่ละเรื่อง ชาดกเรื่องใดมีจำนวนคาถาเท่ากันก็รวมอยู่ในหมวดเดียวกัน แต่ละหมวดเรียกว่า "นิบาต" มีทั้งสิ้น ๒๒ นิบาต กำหนดชื่อตามจำนวนคาถา ได้แก่ ๑ คาถา เรียกว่า เอกนิบาต ๒ คาถา เรียกว่า ทุกนิบาต ๓ คาถา เรียกว่า ติกนิบาต ที่มีคาถาเกิน ๘๐ คาถา เรียกว่า มหานิบาต

จากการที่นิบาตชาดก หรือชาดกในพระไตรปิฎกมีแต่ตัวคาถาล้วนๆ ไม่มีเนื้อหารายละเอียด แสดงว่าเนื้อเรื่องคงจะหายไป ทำให้

---

[๒] ศักดิ์ศรี แย้มนัดดา, **วรรณคดีพุทธศาสนาพากย์ไทย**, กรุงเทพฯ : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๔๕, หน้า ๓๕. (สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดพิมพ์เป็นที่ระลึกในการพระราชทานเพลิงศพ ศาสตราจารย์ ดร. ศักดิ์ศรี แย้มนัดดา วันอาทิตย์ที่ ๑๓ มกราคม พ.ศ. ๒๕๔๕) ๓๕๗.

ในเวลาต่อมาพระพุทธโฆสะหรือพระพุทธโฆษาจารย์ได้แต่งเรื่องราวและเพิ่มเติมรายละเอียดให้สมบูรณ์ โดยการเพิ่มเติมการปรารภเรื่องของนิทาน และการกลับชาติ เรื่องราวนี้เรียกว่า อรรถกถาชาดก หรือชาตกัฏฐกถา

ก่อนการศึกษาเปรียบเทียบนิทานชาดกในคัมภีร์มหาวัสตุในอรรถกถาชาดก ขอกล่าวถึง ลักษณะของวรรณคดีพุทธศาสนาทั้งสองเล่มนี้เพื่อเป็นพื้นฐานความรู้ความเข้าใจ ดังนี้

คัมภีร์มหาวัสตุ

คัมภีร์มหาวัสตุ หรือ *มหาวัสตุอวทาน* เป็นคัมภีร์ศาสนาพุทธเถรวาท ฝ่ายวินัย ของนิกายโลโกตตรวาทิน ซึ่งแยกมาจากนิกายมหาสังฆิกะ แต่งเป็นภาษาสันสกฤต ชื่อ มหาวัสตุ แปลว่า เรื่องยิ่งใหญ่ เรื่องสำคัญ นั่นเป็นเครื่องแสดงว่าเนื้อหาสำคัญของชาดกเล่มนี้คือพุทธประวัติ ในมหาวัสตุเองพอใจจะเรียกว่าเป็นหนังสือประมวลคำสอนยิ่งใหญ่ของพระพุทธองค์ แต่นักปราชญ์ทั้งหลาย เช่น Barth, Louis de la Vallé, Poussin, J.J.Jones และ Burnouf เป็นต้น มีความเห็นตรงกันว่ามหาวัสตุเป็นพุทธประวัติมากกว่าวรรณคดีคำสอน[๓]

คัมภีร์มหาวัสตุมีการเรียบเรียงโดยแบ่งเนื้อหาออกเป็น ๓ ส่วน คือ

๑. ประวัติพระโพธิสัตว์ในยุคที่เป็นพระพุทธทีปังกร และกล่าวถึงพระพุทธเจ้าองค์ก่อนๆ ภูมิของพระโพธิสัตว์ ๑๐ ภูมิ ลักษณะของพระพุทธเจ้า ฯลฯ ซึ่งมีลักษณะตรงกับทูเรนิทาน

---

[๓] อ้างถึงใน Bhikkhu Telwatte Rahula, **The Critical Study of the Mahā vastu**, 1st edition (Delhi : Motilal Banarassidass, 1978), p. 2.

๒. กล่าวถึงพระพุทธองค์เสวยพระชาติเป็นเทพในสวรรค์ชั้นดุสิต และทรงกำหนดจิตมุ่งมั่นที่จะเสวยพระชาติในครรโภทรของพระนางมายา มีเรื่องมหัศจรรย์เกี่ยวกับการประสูติของเจ้าชายสิทธารถะ การเสด็จออกจากเมือง การต่อสู้กับพระยามาร และการตรัสรู้ใต้ต้นโพธิ์ ส่วนนี้เปรียบได้กับอวิทูเรนิทาน

๓. การประกาศพระศาสนาและการสร้างศาสนสถานต่างๆ อาจเปรียบส่วนนี้ได้กับสันติเกนิทาน เนื้อหาในส่วนนี้สอดคล้องกับในมหาวัคค์ของพระวินัยปิฎก มหาวัสตุได้แสดงข้อวินัยและมูลเหตุแห่งการบัญญัติข้อวินัยนั้นๆ เช่น ข้อทูลถามของมหากัสยปเรื่องคณโภชนะ (การฉันภัตตาหารโดยมีภิกษุตั้งแต่ ๓ รูป) เรื่องการบิณฑบาต ซึ่งต้องมีระเบียบและสำรวม เช่น การไม่เว้นบิณฑบาตบ้านที่ไม่ชอบและไม่เจาะจงบิณฑบาตบ้านที่ชอบ ภิกษุย่อมไม่แสดงอาการขอ นอกจากแสดงให้เห็นบาตรที่อุ้มไว้เท่านั้น ส่วนนี้เป็นส่วนที่ไม่แตกต่างไปจากพระวินัยปิฎกของบาลี

ในฐานะที่เป็นวรรณคดี มหาวัสตุมีลีลาการเขียนวกวนเหมือนเขาวงกต เพราะในขณะที่เล่าพุทธประวัติจะมีเรื่องแทรกเป็นตอนๆ ข้อความจึงไม่ต่อเนื่องกัน แต่มีลักษณะการเขียนเป็นพุทธประวัติจากพระโอษฐ์ คืออ้างพุทธวจนะ ไม่เหมือนกับ *ชาตกมาลา* ซึ่งเป็นชาดกสันสกฤตอีกเล่มหนึ่ง มีลักษณะการเขียนที่จะไม่อ้างพุทธพจน์เลย จึงไม่มีการปรารภเรื่อง และการแสดงการกลับชาติ

สิ่งที่ทำให้มหาวัสตุเป็นคัมภีร์สำคัญที่สุดเล่มหนึ่งก็เพราะเป็นคัมภีร์ที่รวบรวมเรื่องเก่าแก่ต่างๆ ที่มีอยู่ในคัมภีร์ของบาลีหลายเล่ม เช่น ทีฆนขสูตร ในมัชฌิมนิกาย มหาโควินทสูตรในทีฆนิกาย มารสังยุตติในสังยุตตนิกาย สหัสสวัคค์จากธรรมบท ขุททกปาฐะ บัพพัชชา บธานและขัคควิสาณสูตร จากสุตตนิกาย มีบางส่วนจากวิมานวัตถุ และพุทธวงส์ด้วย[๕] นักวรรณคดีบางคนก็บอกว่ามีที่มาจากคัมภีร์ต่างๆ ของ

บาลี ได้แก่ อริยบริเยสน บัพพัชชา บธาน มหาโควินทะ รัตน อัชฌริยะ อัพภุตะธรรม ลักขณะ ธรรมจักรกัปปวัตตน จิวร อัคคัญญสูตร แล้วยังมีบางส่วนที่เป็นบทร้อยกรองนำมาจากวิมานวัตถุ ธรรมบท พุทธวงส์ และสุตตนิกาย ส่วนนิทานชาดกส่วนใหญ่ได้ที่มาจากชาดกของบาลีและจากอวทานต่างๆ[๕] นอกจากนี้ยังมีอิทธิพลของมหากาพย์และคัมภีร์ปุราณะของอินเดียด้วย เช่น การพรรณนานรก ตอนพระโมคคัลลานะเสด็จไปยังนรกเหมือนกับในมารกัณเฑยะปุราณะ เรื่องเตศกุณชาดกคล้ายกับเรื่องนกสี่ตัวรู้ธรรมในมหาภารตะและคล้ายกับนิทานในมารกัณเฑยะปุราณะด้วย เรื่องพระวงศ์ของศากยะ เริ่มต้นคล้ายกับหนังสือปุราณะที่เริ่มด้วยการสร้างโลก

นักปราชญ์หลายคน เช่น Winternitz และ Poussin เชื่อว่า *มหาวัสตุ* เป็นคัมภีร์พุทธศาสนาในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อของการเปลี่ยนจากเถรวาทไปสู่มหายาน จึงปรากฏปรัชญาและแนวคิดที่คล้ายคลึงกับมหายาน นอกจากนี้ลีลาการแต่งยังมุ่งที่เรื่องอภินิหาร ตื่นเต้น มากกว่ามุ่งเรื่องราวที่เป็นคำสอนจริงๆ การดำเนินเรื่องจึงเป็นพุทธประวัติที่ประกอบไปด้วยเรื่องราวมหัศจรรย์ต่างๆ โดยมีชาดกแทรกเพื่ออธิบายประกอบในลักษณะอุปาขยานของวรรณคดีสันสกฤต เรื่องที่แทรกเข้ามาอาจจะสั้นๆ และไม่มีขั้นตอนการแต่งแบบชาดกของบาลี อิทธิพลของมหายานยังปรากฏในเรื่องแสดงอำนาจปาฏิหาริย์ของเทพเจ้าและบารมีของพระพุทธองค์ เช่น เรื่องบังสูรย์จะเป็นเรื่องที่เหมือนกับฉัตรวัสตุของมหายาน[๖] ปรัชญาความคิดของพุทธศาสนาฝ่ายมหายานปรากฏอิทธิพลในแง่ความเชื่อว่าพระพุทธเจ้าบริสุทธิ์เสียจนกระทั่งการบูชา

---

[๔] Maurice Winternitz, **History of Indian Literature** vol. 2, Culcutta: University of Calcutta, 1993, p. 95.

[๕] Rahula, p. 14.

[๖] อ่านหน้า ๑๙๘-๑๙๙.

พระองค์ก็เป็นการเพียงพอที่จะทำให้มนุษย์ไปถึงนิพพาน หรือบุคคลจะได้รับผลบุญเพียงแค่ทำประทักษิณรอบพระเจดีย์พระธาตุหรือบูชาด้วยเครื่องบูชาทั้งหลาย ข้อความพรรณนาโวหารบางอย่างก็เหมือนกับที่ใช้ในคัมภีร์มหายาน เช่น รอยแย้มสรวลของพระพุทธองค์จะเปล่งรัศมีสว่างไสวไปทั้งพุทธเกษตร

การกำหนดระยะเวลาของการรวบรวมเรื่องราวต่างๆ ในมหาวัสตุก็ยากที่จะชี้ชัดลงไปได้แน่นอนเช่นเดียวกับการไม่รู้ว่าใครเป็นผู้รวบรวม หลักฐานบางอย่างแสดงว่ามหาวัสตุแต่งในช่วงที่พระพุทธศาสนานิกายเถรวาทเริ่มคลี่คลายแล้วเกิดนิกายมหายานขึ้น ขณะเดียวกันนิทานบางเรื่องคล้ายคลึงกับนิทานในมหากาพย์บ้าง ปุราณะบ้าง คัมภีร์อวทานต่างๆ ของพระพุทธศาสนามหายานบ้าง ทำให้เชื่อว่านิทานในมหาวัสตุหลายเรื่องมีที่มาจากนิทานที่เก่าแก่กว่าที่มีอยู่ในอรรถกถาชาดกของบาลี Winternitz อ้างหลักฐานบางอย่างว่า การกล่าวถึงศิลปะการแกะสลักของชาวคันธาระน่าจะแสดงว่ามหาวัสตุแต่งในราว ๒๐๐ ปี ก่อนคริสตกาล เช่น การพูดถึงดอกบัววงเป็นวงกลมเป็นรัศมีรอบพระเศียรของพระพุทธเจ้า เรื่องรัศมีรอบพระเศียรนี้จิตรกรชาวกรีกนำเข้าไปเผยแพร่ในอินเดีย[๗] ส่วนการที่ในคัมภีร์กล่าวถึงพวกฮั่นและชาวจีน และอ้างถึงนักดาราศาสตร์ชื่อ โหราปาฐก ทำให้เชื่อกันว่าน่าจะแต่งในราวคริสต์ศตวรรษที่ ๔ ส่วน Rahula กล่าวว่าร่องรอยที่แสดงความรู้สึกต่อต้านพราหมณ์อย่างรุนแรงเป็นเครื่องชี้นำว่าน่าจะแต่งในช่วงหลังจากที่มีคัมภีร์พระไตรปิฎก (post-canonical)[๘] ดังนั้น จากข้อสันนิษฐานต่างๆ Winternitz จึงสรุปว่า แก่นสำคัญของหนังสือนี้เป็นเรื่องเก่าแก่มาก และอาจจะมีกำเนิดประมาณ ๒ ศตวรรษก่อนคริสตกาล และได้

---

[๗] Winternitz, (footnote 1) หน้า ๒๔๗.

[๘] Rahula, p. 16.

รับการขยายความในราวศตวรรษที่ ๔ หรืออาจมีการเพิ่มเติมขึ้นเรื่อยๆ หลังจากนั้น[๙]

ส่วนสำคัญในมหาวัสตุคือเป็น "ขุมทรัพย์แห่งชาดก" ชาดกเหล่านี้แทรกเข้ามาเพื่ออธิบายพุทธประวัติ มีอยู่จำนวน ๕๒ เรื่อง บางเรื่องแต่งเป็นร้อยแก้ว บางเรื่องแต่งเป็นร้อยแก้วผสมร้อยกรอง ใช้ร้อยกรองแต่งบทสนทนาหรือบทพรรณนา บางเรื่องแต่งด้วยร้อยแก้ว จบแล้วมีร้อยกรองอีก เนื้อความซ้ำกันแต่ย่อกว่า บางเรื่องแต่งถึง ๒ ครั้ง ครั้งแรกเป็นร้อยแก้วปนร้อยกรอง ครั้งที่สองเป็นร้อยกรอง เช่น เรื่องกุศะชาดก ชาดกเหล่านี้ไม่มีขั้นตอนการแต่งที่สมบูรณ์เหมือนอรรถกถาชาดก นั่นคือ ในส่วนปัจจุบันวัตถุ ซึ่งเป็นการปรารภเรื่อง ไม่ได้กล่าวสมบูรณ์ชัดเจนว่าพระพุทธองค์ประทับอยู่ที่ใด มีเหตุใดเกิดขึ้น บางเรื่องเป็นเพียงคณะสงฆ์ปรารภเรื่องใดเรื่องหนึ่ง แล้วพระพุทธองค์จึงแสดงให้เห็นว่าเหตุการณ์นั้นไม่ได้เกิดขึ้นเป็นครั้งแรก แต่ได้เกิดแล้วในครั้งก่อนด้วยแล้วทรงเล่าถึงอดีตชาติ การปรารภเรื่องจึงเป็นการเชื่อมต่อเรื่องราวมากกว่าเป็นขั้นตอนหนึ่งของการแสดงชาดก ในส่วนของคาถาและไวยากรณ์ก็ไม่สมบูรณ์เหมือนชาดกของบาลี ส่วนตอนท้ายมีการแสดงกลับชาติเหมือนในชาดกของบาลี แต่ในมหาวัสตุ ชาดกเกือบทุกเรื่องเป็นอดีตชาติของพระพุทธเจ้า ดังนั้นเมื่อแสดงการกลับชาติ ตัวละครเอกของเรื่องจึงหมายถึงพระศาสดา ส่วนชาดกในอรรถกถาชาดกที่มีเนื้อเรื่องคล้ายคลึงกันอาจจะแสดงการกลับชาติเป็นพระสาวกหรือภิกษุณี เช่น เรื่องศิริประภาในมหาวัสตุกลับชาติเป็นพระนางยโศธรา แต่ในสุวรรณมิคชาดกในอรรถกถาชาดกกลับชาติเป็นทหรภิกษุณี

[๙] Winternitz, p. 247.

Rahula กล่าวว่า มหาวัสตุไม่มีเรื่องราวที่พระพุทธเจ้าเสวยพระชาติเป็นคนชั่วร้าย ทำความผิดบาปเลย[๑๐] ข้อสรุปนี้ไม่จริงเสมอไปเพราะเมื่อเปรียบเทียบกับอรรถกถาชาดก ชาดกบางเรื่องในมหาวัสตุก็เป็นไปตามข้อสังเกตของ Rahula แต่บางเรื่องก็ไม่ใช่ เช่น ในเรื่องศยามาชาดกในมหาวัสตุ ตัวเอกของเรื่องซึ่งเป็นอดีตชาติของพระพุทธเจ้าเป็นพ่อค้าม้าซึ่งฆ่าเมียตัวเองแต่นางไม่ตาย ในกัณเวรชาดกของบาลีมีเรื่องคล้ายคลึงกันแต่ตัวเอกเป็นโจร ส่วนเรื่องนลินีชาดกในมหาวัสตุ ก็คล้ายคลึงกับนฬินิกาชาดกของอรรถกถาชาดก ในนลินีชาดก ฤษีเอกศฤงคะซึ่งถูกล่อลวงด้วยผู้หญิงให้ลุ่มหลงในกามราคะ เป็นอดีตชาติของพระพุทธเจ้า แต่ในอรรถกถาชาดกบอกว่าฤษีอุทิจจะผู้เป็นพ่อและสั่งสอนฤษีเอกศฤงคะให้ละทิ้งกามตัณหาหันมาบำเพ็ญธรรมต่อไปคือพระพุทธองค์ ส่วนอิสิสิงคะ (ตรงกับเอกศฤงคะในมหาวัสตุชาดก) ซึ่งเป็นตัวเอกของเรื่องแต่ทำผิดบาปคืออดีตชาติของพระอุกกัณฐิตภิกขุ

เรื่องมารก็เช่นกัน บาลีถือว่ามารเป็นศัตรูของพระพุทธองค์ในระหว่างเสวยพระชาติเป็นเจ้าชายสิทธัตถะ แต่ในระหว่างที่เสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์ ศัตรูของพระองค์คือเทวทัต ฉะนั้นในขณะที่มหาวัสตุกล่าวถึงเรื่องของมาร ในอรรถกถาชาดกที่มีเรื่องตรงกันจะกล่าวว่าเป็นเทวทัต

ชาดกส่วนใหญ่ในมหาวัสตุมีที่มาจากชาดกในพระไตรปิฎก แต่ชาดกอีกหลายเรื่องคล้ายคลึงกับอวทานซึ่งเป็นคัมภีร์พุทธศาสนาภาษาสันสกฤตของฝ่ายมหายาน เช่น เรื่องสุรูปชาดกเป็นเรื่องคล้ายกับชาดกชื่อเดียวกันในอวทานศตกะ แต่เนื้อเรื่องมีรายละเอียดต่างกันไปบ้าง เรื่องสุรูปชาดกมีเนื้อเรื่องในคัมภีร์ต่างๆ กัน ๓ สำนวน[๑๑] ความแตกต่าง

---

[๑๐] Rahula, p. 101.

[๑๑] ดูหน้า ๒๔๒.

กันนี้ น่าจะเป็นเรื่องแสดงให้เห็นว่ามหาวัสตุได้รวบรวมเรื่องราวมาจากนิทานเก่าแก่ของอินเดียที่แพร่หลายทั่วไปและมีจำนวนมากมาย[๑๒] นอกจากนี้เรื่องกินรีชาดกซึ่งไม่มีในอรรถกถาชาดกพบว่ามีเรื่องคล้ายกับในทิพยาวทาน[๑๓] (สุธนกุมารวทาน) และในอวทานกัลปลตา[๑๔] ซึ่งเป็นงานเขียนในสมัยหลัง โดยมีรายละเอียดแตกต่างกันไปบ้าง แสดงว่ามหาวัสตุได้เก็บรักษานิทานท้องถิ่นโบราณของอินเดียไว้ และมีอิทธิพลต่อวรรณคดีรุ่นหลังๆ ซึ่งทำให้แพร่หลายเข้ามาเป็นวรรณคดีไทยที่นิยมกันมากเรื่องหนึ่งคือ สุธนชาดกในปัญญาสชาดก และบทละครเรื่องมโนห์รา

ชาดกในมหาวัสตุมีคุณค่าทางวรรณศิลป์ด้วย เพราะร้อยกรองบางตอนดีเด่นในแงโวหารการพรรณนาเปรียบเทียบ ส่วนการแสดงคุณธรรมหรือบารมีไม่ชัดเจนเท่ากับอรรถกถาชาดก ชาดกบางเรื่องเป็นเพียงการอุปมาอุปไมยเปรียบเทียบเท่านั้น เช่นเรื่องเกี่ยวกับพระยามารและพระนางยโศธรา บางเรื่องก็เป็นการแสดงความศักดิ์สิทธิ์ของพระพุทธเจ้า เช่น ชาดก ๓ เรื่อง คือเรื่องรักษิตชาดก เรื่องวัวฤษภะ

---

[๑๒] Rahula, p. 95.

[๑๓] เป็นประมวลนิทานในพุทธศาสนารวม ๓๘ เรื่อง พรรณนาการกระทำที่ควรสรรเสริญของบุคคลต่างๆ บางเรื่องเป็นส่วนหนึ่งของพระสูตรโบราณของมหายานซึ่งกล่าวถึงพุทธปาฏิหาริย์ที่กรุงสาวัตถีและการแสดงธรรมเทศนา เป็นคัมภีร์ที่รวบรวมเรื่องราวจากพระสูตร พระวินัย และคัมภีร์พุทธศาสนาสันสกฤตอื่นๆ เช่น วินัยวัสตุของนิทานมูลสรวาสติวาทิน คัมภีร์กัลปนามณฑิติกา สูตราลังการของอัศวโฆษ มานุธาวทาน คัมภีร์มาธยามาคม เป็นต้น

[๑๔] กเษเมนฺทฺร กวีชาวแคชเมียร์เป็นผู้แต่งในรูปของกาพย์จำนวน ๑๐๘ เรื่อง เมื่อประมาณ ค.ศ. ๑๐๔๐ (พ.ศ. ๑๕๘๓) นิทานในอวทานกัลปลตามีที่มาจากหลายแห่งเพราะเป็นเรื่องที่รู้จักแพร่หลายดีอยู่แล้ว พบในอรรถกถาบาลี ในมหาวัสตุ เรื่องที่แพร่หลายมายังประเทศไทยคือเรื่องกัจฉปาวทาน พบว่ามีภาพปูนปั้นชนิดนูนต่ำที่เจดีย์จุลปะโทนนครปฐม แสดงนิทานเรื่องนี้

และเรื่องหัสดินาคชาดก แสดงเรื่องการทำลายโรคระบาดด้วยการปรากฏตัวของพระพุทธองค์ บางเรื่องเป็นการแสดงประวัติของสถานที่ เช่น นิโครธมิคชาดก เป็นเรื่องแสดงประวัติของสวนมฤคทายวัน เป็นต้น

คัมภีร์มหาวัสตุฉบับภาษาสันสกฤตได้รับการตรวจชำระเป็นครั้งแรกและครั้งเดียว และตีพิมพ์เป็นครั้งแรกระหว่าง ค.ศ. ๑๘๘๒ - ๑๘๙๗ (พ.ศ. ๒๔๒๕ - ๒๔๔๐) เป็นหนังสือ ๓ เล่ม ในการพิมพ์ครั้งนั้น E. Sénart ได้เขียนคำนำอธิบายเป็นภาษาฝรั่งเศส พร้อมสรุปเนื้อความทั้งหมดไว้ด้วย ต่อมา ค.ศ. ๑๙๔๙ (พ.ศ. ๒๔๙๒) J.J. Jones ได้แปลคัมภีร์เล่มนี้จากภาษาสันสกฤตเป็นภาษาอังกฤษและตีพิมพ์ใน ค.ศ. ๑๙๔๙, ๑๙๕๒ และ ๑๙๕๖ ในการศึกษาเปรียบเทียบนิทานชาดกครั้งนี้ผู้เขียนใช้ฉบับของ J.J. Jones

อรรถกถาชาดก

คัมภีร์พุทธศาสนาเล่มนี้มีชื่อเรียกเป็นภาษาบาลีว่า *ชาตกัฏฐกถา* เป็นหนังสือที่แต่งประกอบคาถาชาดกในพระไตรปิฎก ซึ่งมีแต่ตัวคาถา ไม่มีเนื้อเรื่องและรายละเอียดของเหตุการณ์ พระพุทธโฆษาจารย์ได้เพิ่มเติมรายละเอียดเรื่องราวให้ชาดกสมบูรณ์ นิทานแต่ละเรื่องในอรรถกถาชาดกประกอบด้วยส่วนต่างๆ ๕ ส่วน และดำเนินเรื่องตามลำดับ ดังนี้

๑. ปัจจุบันวัตถุ คือเรื่องราวในสมัยพระพุทธเจ้า เป็นส่วนที่เล่าเหตุการณ์อย่างใดอย่างหนึ่งที่เป็นสาเหตุให้มีการเล่านิทานชาดกเรื่องนั้นๆ กล่าวคือจะมีเนื้อความเริ่มต้นด้วยพระพุทธองค์ทรงปรารภถึงบุคคลใดบุคคลหนึ่ง หรือสิ่งใดสิ่งหนึ่งแล้วแสดงเรื่องที่เกิดขึ้น ซึ่งเป็นมูลเหตุที่ทำให้พระพุทธองค์ทรงเล่าเรื่องในอดีต

๒. อดีตวัตถุ คือเรื่องราวที่เกิดขึ้นในอดีต เป็นนิทานชาดกนิทานในอรรถกถา จะขึ้นต้นด้วยคำว่า อตีเต คือ อดีตกาล แสดงให้เห็นว่านิทานที่เล่านั้น เป็นเรื่องเก่าแก่ที่มีมาแล้วในอดีต

๓. คาถา เป็นถ้อยคำหรือวาจาประกอบอดีตวัตถุอีกทีหนึ่ง คือข้อความเดิมที่ปรากฏในพระไตรปิฎก จะคงไว้เป็นเหมือนหัวใจของเรื่อง

๔. ไวยากรณ์ คือตอนอธิบายศัพท์ หรืออธิบายขยายความข้อความที่มีปัญหา ทำให้เข้าใจง่ายขึ้น แต่บางครั้งก็เว้นตอนนี้

๕. สโมธาน หรือ การแสดงการกลับชาติ คือ พระพุทธองค์จะทรงระบุตัวบุคคลในอดีตนิทานว่าตรงกับบุคคลใดในสมัยพุทธกาล เช่น จะทรงระบุว่าบุคคลที่เกื้อกูลพระโพธิสัตว์จะมาเกิดเป็นพระสารีบุตร พระอานนท์ ฯลฯ บุคคลที่เป็นปฏิปักษ์ต่อพระโพธิสัตว์ ก็มักจะมาเกิดเป็นพระเทวทัต และบุคคลสำคัญในนิทานต่างๆ ก็จะมาบังเกิดเป็นพระพุทธเจ้า ลักษณะเช่นนี้เป็นการเชื่อมโยงเรื่องในอดีตกับปัจจุบันเข้าหากัน[๑๕]

ในบรรดานิทานโบราณที่นำมาแสดงหลักธรรมในแง่ต่างๆ และแสดงการบำเพ็ญทศบารมีของพระโพธิสัตว์ก่อนการตรัสรู้ซึ่งชุมนุมรวมอยู่ในอรรถกถาชาดก ๕๔๗ เรื่อง เรื่องที่เหล่าพุทธศาสนิกชนรู้จักซึมซับเป็นอย่างดี คือ ชาดกในมหานิบาต ซึ่งมี ๑๐ เรื่อง และเรียกกันทั่วไปว่า ทศชาติ เพราะเป็นนิทานที่แสดงทศบารมีครบถ้วนใน ๑๐ พระชาติสุดท้าย คือ

๑. พระเตมีย์ บำเพ็ญเนกขัมบารมี
๒. พระมหาชนก บำเพ็ญวิริยบารมี
๓. พระสุวัณณสาม บำเพ็ญเมตตาบารมี

---

[๑๕] ศักดิ์ศรี แย้มนัดดา, หน้า ๔๗.

๔. พระเนมิราช บำเพ็ญอธิษฐานบารมี
๕. พระมโหสถ บำเพ็ญปัญญาบารมี
๖. พระภูริทัต บำเพ็ญศีลบารมี
๗. พระจันทกุมาร บำเพ็ญขันติบารมี
๘. พระพรหมนารท บำเพ็ญอุเบกขาบารมี
๙. พระวิธุร บำเพ็ญสัจจบารมี
๑๐. พระเวสสันดร บำเพ็ญทานบารมี

เรื่องทศชาติหรือพระเจ้าสิบชาติ มีผู้เรียบเรียงเป็นหนังสือหลายสำนวน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องพระเวสสันดรชาดก ซึ่งเป็นพระชาติสุดท้าย พระชาติยิ่งใหญ่ เรียกว่า มหาชาติ มีกวีไทยและต่างชาติรจนาไว้เป็นวรรณคดีหลายสำนวน มีการแปล/แต่งมหาชาติจากภาษาบาลีมาเป็นภาษาไทยตั้งแต่รัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ พ.ศ. ๒๐๒๕ พระองค์ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้นักปราชญ์ราชบัณฑิตแต่ง *มหาชาติคำหลวง* เป็นร้อยกรอง โดยแปลความจากอรรถกถาชาดก และสมัยพระเจ้าอยู่หัวทรงธรรม มี *กาพย์มหาชาติ* ในสมัยอยุธยาได้มีการแปลชาดกเรื่องอื่นๆ จากอรรถกถาชาดกอีก ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระวชิรญาณวโรรส ทรงแปลเพื่อจัดพิมพ์เป็นบรรณาการในงานพระศพพระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าศรีวิไลยลักษณ์ กรมขุนสุพรรณภาควดี ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๕๓ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคต บรรดาบัณฑิตผู้รู้ภาษาบาลีทั้งภิกษุและฆราวาสรวม ๗๖ คน มีพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรพันธุ์ ทรงเป็นประธาน ได้ช่วยกันแปลคัมภีร์อรรถกถาชาดกจนสำเร็จบริบูรณ์ทั้ง ๕๔๗ เรื่อง นับว่าเป็นฉบับแรก จากนั้นจนถึงปัจจุบันมีการแปลอีกหลายสำนวนโดยคณะผู้แปลและผู้จัดพิมพ์ต่างๆ กันไป ดังเล่มที่เลือกมาใช้

ในการศึกษาเปรียบเทียบครั้งนี้เป็นฉบับแปลที่จัดพิมพ์โดยมหามกุฎราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๒๕ เนื่องในโอกาสครบ ๒๐๐ ปี แห่งราชวงศ์จักรีและกรุงรัตนโกสินทร์

จากการศึกษาด้านเนื้อเรื่อง เมื่อเปรียบเทียบนิทานชาดกในคัมภีร์มหาวัสตุ ฉบับแปลของ J.J. Jones ทั้ง ๕๒ เรื่อง กับนิทานชาดก ๕๔๗ เรื่องในอรรถกถาชาดกของบาลี ซึ่งใช้ฉบับจัดพิมพ์โดยมหามกุฎราชวิทยาลัย พบว่ามีเนื้อเรื่องตรงกัน ๒๖ เรื่อง โดยแยกรายละเอียดได้ดังนี้

มหาวัสตุ เล่ม ๑ มีชาดกรวม ๙ เรื่อง
- เรื่องที่คล้ายกับอรรถกถาชาดก ๒ เรื่อง
- เรื่องที่ต่างไป ๗ เรื่อง

มหาวัสตุ เล่ม ๒ มีชาดกรวม ๒๐ เรื่อง
- เรื่องที่คล้ายกับอรรถกถาชาดก ๑๓ เรื่อง
- เรื่องที่ต่างไป ๗ เรื่อง

มหาวัสตุ เล่ม ๓ มีชาดกรวม ๒๓ เรื่อง
- เรื่องที่คล้ายกับอรรถกถาชาดก ๑๑ เรื่อง
- เรื่องที่ต่างไป ๑๒ เรื่อง

ดังนั้น ชาดกในมหาวัสตุซึ่งคล้ายคลึงกับในอรรถกถาชาดกมี ๒๖ เรื่อง และเรื่องที่ต่างไปมี ๒๖ เรื่องเช่นกัน เรื่องที่คล้ายกันนี้ มีความใกล้เคียงกันมากบ้างน้อยบ้าง โครงเรื่องจะเหมือนกัน แต่มีข้อแตกต่างกันหลายประการ เช่น การแสดงบารมี การตีความ และลักษณะตัวละคร เป็นต้น ส่วนชาดกเรื่องที่ต่างกันพบว่าบางเรื่องคล้ายกับอปทาน ทิพยาวทาน อวทานกัลปลตา อวทานศตกะ มหากาพย์มหาภารตะ คัมภีร์ปุราณะ ดังจะอ่านรายละเอียดการศึกษาเปรียบเทียบชาดกในมหาวัสตุกับอรรถกถาชาดกและคัมภีร์อื่นๆ ได้ในบทต่อๆ ไป

๒

ชาดกในมหาวัสตุที่คล้ายคลึงกับชาดกในอรรถกถาชาดก

เมื่อเปรียบเทียบชาดกในมหาวัสตุซึ่งมีจำนวน ๕๒ เรื่อง[๑๖] กับอรรถกถาชาดกซึ่งเป็นชาดกในพระไตรปิฎกจำนวน ๕๔๗ เรื่อง[๑๗] พบว่ามีชาดกที่คล้ายคลึงกันจำนวน ๒๖ เรื่อง โดยเป็นชาดกในมหาวัสตุ เล่ม ๑ จำนวน ๒ เรื่อง ในมหาวัสตุ เล่ม ๒ จำนวน ๑๓ เรื่อง และในมหาวัสตุ เล่ม ๓ จำนวน ๑๑ เรื่อง ชาดกในมหาวัสตุและในอรรถกถาชาดกที่คล้ายคลึงกันมีรายชื่อดังต่อไปนี้

	มหาวัสตุ		อรรถกถาชาดก
๑.	ตริศกุนียชาดก (เรื่องนกสามตัว)	ตรงกับ	เตสกุณชาดก (เรื่องที่ ๕๒๑ อรรถกถาจัตตาฬีสนิบาตชาดก)
๒.	นยโครธมิคชาดก	ตรงกับ	นิโครธมิคชาดก (เรื่องที่ ๑๒ อรรถกถาเอกนิบาตชาดก สีลวรรค)

---

๑๖ ได้นับเรื่องกุศชาดกซึ่งในมหาวัสตุเล่าไว้เป็นชาดก ๒ เรื่อง เป็นเรื่องเดียว

๑๗ มหามกุฏราชวิทยาลัย, **พระสูตร และอรรถกถา (แปล) ขุททกนิกายชาดก** เล่มที่ ๓ ภาค ๑ - ๗ เล่มที่ ๔ ภาค ๑ - ๓, พระนคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕. (จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสครบรอบ ๒๐๐ ปี แห่งพระราชวงศ์จักรี กรุงรัตนโกสินทร์)

๓.	มัญชรีชาดก	ตรงกับ	สุธาโภชนชาดก (เรื่องที่ ๕๓๕ อสีตินิบาตอรรถกถาชาดก)
๔.	โคธาชาดก	ตรงกับ	โคธชาดก (เรื่องที่ ๓๓๓ อรรถกถาจตุกกนิบาตชาดก โกกิลวรรค)
๕.	ธรรมปาลชาดก	ตรงกับ	มหาธัมมปาลชาดก (เรื่องที่ ๔๔๗ อรรถกถาทสกนิบาตชาดก)
๖.	ศรเกษปนชาดก	ตรงกับ	อสทิสชาดก (เรื่องที่ ๑๘๑ อรรถกถาทุกนิบาตชาดก อสทิสวรรค)
๗.	อมราชาดก	ตรงกับ	สูจิชาดก (เรื่องที่ ๓๘๗ อรรถกถาฉักกนิบาตชาดก ขุรปุตตวรรค)
๘.	ศยามาชาดก	ตรงกับ	กณเวรชาดก (เรื่องที่ ๓๑๘ อรรถกถาจตุกกนิบาตชาดก ปุจิมันทวรรค)
๙.	จัมปกชาดก	ตรงกับ	จัมเปยยชาดก (เรื่องที่ ๕๐๖ อรรถกถาวีสตินิบาตชาดก) และสังขปาลชาดก (เรื่องที่ ๕๒๔ อรรถกถาจัตตาฬีสนิบาตชาดก)
๑๐	ศยามชาดก	ตรงกับ	สุวัณณสามชาดก (เรื่องที่ ๕๔๐ อรรถกถามหานิบาตชาดก)

๑๑. ศิริประภะชาดก	ตรงกับ	สุวัณณมิคชาดก (เรื่องที่ ๓๕๙ อรรถกถาปัญจกนิบาตชาดก มณิกุลฑลวรรค)
๑๒. ศกุนตกชาดก (๑)	ตรงกับ	วัฏฏกชาดก (เรื่องที่ ๑๑๘ อรรถกถาเอกนิบาตชาดก คัทรภวรรค)
๑๓. ศกุนตกชาดก (๒)	ตรงกับ	กักกรชาดก (เรื่องที่ ๒๐๙ อรรถกถาทุกนิบาตชาดก นตังทัฬหวรรค)
๑๔. มรกฏชาดก	ตรงกับ	สุงสุมารชาดก (เรื่องที่ ๒๐๘ อรรถกถาทุกนิบาตชาดก นตังทัฬหวรรค)
๑๕. กุศชาดก	ตรงกับ	กุสชาดก (เรื่อง ๕๓๑ อรรถกถาสัตตตินิบาตชาดก)
๑๖. ชาดกเรื่องลิง (๑)	ตรงกับ	นฬปานชาดก (เรื่องที่ ๒๐ อรรถกถาเอกนิบาตชาดก สีลวรรค)
๑๗. ชาดกเรื่องลิง (๒)	ตรงกับ	วานรินทชาดก (เรื่องที่ ๕๗ อรรถกถาเอกนิบาตชาดก อาสิงควรรค)
๑๘. ชาดกเรื่องกา	ตรงกับ	สุปัตตชาดก (เรื่องที่ ๒๙๒ อรรถกถาติกนิบาตชาดก กุมภวรรค)
๑๙. ชาดกเรื่องช้างพัง	ตรงกับ	มาติโปสกชาดก (เรื่องที่ ๔๕๕ อรรถกถาเอกาทสนิบาตชาดก)

๒๐. นลินีชาดก	ตรงกับ	นฬินิกาชาดก (เรื่องที่ ๕๒๖ อรรถกถาปัญญาสนิบาตชาดก) และ อลัมพุสาชาดก (เรื่องที่ ๕๒๓ อรรถกถาจัตตาฬีสนิบาตชาดก)
๒๑. คังคปาลชาดก	ตรงกับ	คังคมาลชาดก (เรื่องที่ ๔๒๑ อรรถกถาอัฏฐกนิบาตชาดก กัจจานิวรรค)
๒๒. กษานติวาทิชาดก	ตรงกับ	ขันติวาทิน (เรื่องที่ ๓๑๓ อรรถกถาจตุกกนิบาตชาดก ปุจิมันทวรรค)
๒๓. ศรภังคชาดก	ตรงกับ	สรภังคชาดก (เรื่องที่ ๕๒๒ อรรถกถาจัตตาฬีสนิบาตชาดก)
๒๔. อัสถิเสนชาดก	ตรงกับ	อัฏฐิเสนชาดก (เรื่องที่ ๔๐๓ อรรถกถาสัตตกนิบาตชาดก กุกกุวรรค)
๒๕. อรินทมชาดก	ตรงกับ	โสณกชาดก (เรื่องที่ ๕๒๙ อรรถกถาสัฏฐินิบาตชาดก)
๒๖. วิชิตาวินชาดก	มีส่วนคล้ายกับ	เวสสันดรชาดก (เรื่อง ๕๔๗ อรรถกถามหานิบาตชาดก)

ชาดกเหล่านี้มีเรื่องย่อและข้อเปรียบเทียบดังต่อไปนี้

ตริศกุนียชาดก (นกสามตัว)

เป็นชาดกที่พระพุทธเจ้าเล่าให้กษัตริย์ลิจฉวี กษัตริย์อื่นๆ และประชาชนฟัง เนื่องจากโคศฤงคิได้ส่งนกแก้วพูดได้ไปทูลนิมนต์พระพุทธองค์ให้พักแรมและฉันภัตตาหาร ฝูงชนพากันประหลาดใจที่มีนกแก้วพูดภาษาคนได้ พระองค์จึงทรงเล่าเรื่องนกพูดได้ในอดีตกาล

ในอดีตกาล พระเจ้าพรหมทัตครองเมืองพาราณสี ทรงเป็นกษัตริย์ที่มีพระราชอำนาจเกรียงไกร แต่ไม่มีราชโอรสสืบราชสมบัติ พระองค์ยกขบวนเสด็จไปขอราชโอรสจากพระฤๅษี ระหว่างทางทรงเห็นแม่นก ๓ ตัวบินออกมาจากโพรงต้นงิ้ว นกนั้นเป็นนกเค้าแมว นกสาลิกาและนกแก้ว เมื่อทอดพระเนตรดังนั้น ด้วยความอยากทราบว่ามีสิ่งใดในโพรงไม้ จึงทรงบัญชาให้คนปีนขึ้นไปสำรวจ ได้พบไข่นก ๓ ฟอง พระเจ้าพรหมทัตให้นำไข่นกลงมาอย่างระมัดระวังไม่ให้แตก แล้วโปรดให้พรานจับนกกราบทูลว่าเป็นไข่ของนกใด พรานจับนกกราบทูลว่าเป็นไข่ของนกเค้าแมว นกแก้ว และนกสาลิกา และกราบทูลวิธีฟักไข่ให้เป็นตัว เมื่อเสด็จไปถึงอาศรมพระฤๅษี พระเจ้าพรหมทัตขอราชโอรส พระฤๅษีทูลให้พระเจ้าพรหมทัตเก็บรักษาไข่นก ๓ ฟองไว้ให้ดี เพราะจะเป็นสิ่งที่ให้ราชโอรสแก่พระองค์ พระเจ้าพรหมทัตประหลาดใจในอำนาจของพระฤๅษีที่ล่วงรู้เหตุการณ์ในอนาคต เมื่อกลับถึงเมือง พระองค์ทรงให้ดูแลไข่ทั้ง ๓ ฟองอย่างดีจนฟักเป็นตัวนก นกทั้งสามฉลาด รู้ภาษาคน พระราชาจึงเลี้ยงไว้อย่างราชบุตรของพระองค์ และได้ตรัสถามนกแต่ละตัวเรื่องหน้าที่ของผู้เป็นกษัตริย์ นกเค้าแมวกราบทูลว่า พระมหากษัตริย์ต้องมีจริยธรรมได้แก่ ไม่หลงอำนาจ ระงับความโกรธ มีความยุติธรรม เมตตากรุณา ฯลฯ นกสาลิกากราบทูลว่า ในโลกนี้มีประโยชน์อันเกิดจากเหตุ

๒ ประการ คือ การได้สิ่งที่ยังไม่ได้ และการรักษาสิ่งที่ได้มาแล้ว ฉะนั้น เพื่อจะให้ได้รับสิ่งที่ปรารถนาและรักษาสิ่งนั้นไว้ได้ ต้องมีความเที่ยงธรรม มีความกรุณา ไม่เชื่อใจศัตรู ตรวจสอบราชกิจด้วยพระองค์เอง รับฟังทุกสิ่งเพื่อนำมาใช้เป็นประโยชน์ ยกย่องคนดีให้ทำราชการ เป็นต้น ส่วนนกแก้วกราบทูลว่า พระราชาต้องมีอำนาจ ๕ ประการ คือ อำนาจของตนเอง อำนาจของราชโอรส อำนาจของพระญาติหรือพระสหาย อำนาจของกองทัพ และอำนาจจากปัญญา ถ้าใครถึงพร้อมด้วยอำนาจทั้ง ๕ จะมีอาณาจักรที่มั่นคง แต่ปัญญาหรือความฉลาดจะทำให้มีอำนาจสูงสุด

หลังจากได้ฟังนกทั้ง ๓ ตัวแล้ว พระเจ้าพรหมทัตทรงปลาบปลื้มพระทัยอย่างยิ่ง หลังจากนั้น นกแก้วโพธิสัตว์ได้กลายเป็นชายหนุ่มและเทศนาบารมี ๑๐ ประการแก่พระเจ้าพรหมทัต

เตสกุณชาดก (เรื่องที่ ๕๒๑)

พระศาสดาทรงเล่าชาดกเรื่องนี้เพื่อให้โอวาทแก่พระเจ้าโกศลว่า พระราชาต้องเป็นผู้ที่ตั้งอยู่ในราชธรรม

พระเจ้าพรหมทัตครองเมืองพาราณสี ไม่ทรงมีพระราชโอรส วันหนึ่งเมื่อพระองค์เสด็จประพาสราชอุทยานกับข้าราชบริพาร ได้บรรทมหลับไปขณะหนึ่ง เมื่อตื่นบรรทม ทอดพระเนตรเห็นรังนกบนต้นรัง จึงบัญชาให้มหาดเล็กปีนขึ้นไปดูว่ามีอะไรอยู่ในรังนก มหาดเล็กปีนขึ้นไปแล้วกราบทูลว่ามีไข่ ๓ ฟอง พระองค์ตรัสว่าอย่าปล่อยลมหายใจรดไข่เหล่านั้นให้แผ่สำลีลงในผอบ วางฟองไข่ในผอบด้วยความระมัดระวังแล้วนำมาถวายพระองค์ พระราชาให้ตามนายพรานมาพิจารณาว่าฟองไข่เหล่านั้นเป็นของนกชนิดใด นายพรานกราบทูลว่าเป็นฟองไข่นกฮูกใบหนึ่ง ฟองไข่

นกสาลิกาใบหนึ่ง และฟองไข่นกแขกเต้าอีกใบหนึ่ง พระราชาดำริว่าฟองไข่นกเหล่านี้จักเป็นราชบุตรของพระองค์จึงให้อำมาตย์ ๓ คน รับฟองไข่นกไว้ดูแลอย่างดีคนละฟอง เมื่อไข่นกฟักเป็นตัวให้มากราบทูลให้ทรงทราบ

ต่อมาฟองไข่นกฮูกฟักเป็นตัวก่อน นายพรานพิจารณาว่าเป็นตัวผู้ อำมาตย์จึงไปกราบทูลว่าราชโอรสประสูติแล้ว พระองค์พระราชทานทรัพย์ให้เป็นอันมากและทรงตั้งชื่อว่า เวสสันดร ต่อมาฟองไข่นกสาลิกาฟักเป็นตัวเมีย พระราชทานนามว่า กุณฑลินี ฟองไข่นกแขกเต้าฟักเป็นตัวสุดท้ายซึ่งเป็นตัวผู้ พระราชทานนามว่า ชัมพุกะ พระองค์ตรัสเรียกนกเหล่านี้ว่าเป็นราชโอรสราชธิดา เหล่าอำมาตย์พากันหัวเราะเยาะการกระทำของพระองค์ พระองค์จึงต้องการแสดงปัญญาของนกทั้งสามให้ปรากฏ ทรงถามปัญหากับนกเวสสันดรท่ามกลางมหาชนว่า กิจอันใดที่ผู้ประสงค์จะเสวยราชย์พึงกระทำ นกเวสสันดรตอบว่า พระราชาควรดำรงอยู่ในธรรม ๓ ประการ คือ ห้ามมุสาวาท ห้ามความโกรธ และห้ามความร่าเริง จากนั้นก็กล่าวถึงกิจอันควรปฏิบัติ เช่น ไม่กระทำกรรมใดที่ก่อให้เดือดร้อน มีพระทัยคิดประโยชน์เกื้อกูลผู้อื่น มีความขยันหมั่นเพียร เป็นต้น เมื่อเหล่าเสนาบดีได้ฟังก็สรรเสริญ กราบทูลให้สถาปนานกเวสสันดรเป็นอัครมหาเสนาบดี

๒ - ๓ วันต่อมา พระเจ้าพรหมทัตทรงถามนกกุณฑลินีด้วยคำถามเดียวกัน นางนกกราบทูลว่า ประโยชน์ตั้งมั่นอยู่ด้วยเหตุ ๒ ประการ คือความได้ลาภที่ยังไม่ได้ และการรักษาลาภที่ได้แล้วนั้น โดยมีกิจพึงกระทำคือ รู้จักอุปนิสัยใจคออำมาตย์ของพระองค์ รู้จักใช้คนให้เหมาะกับงาน พึงสงเคราะห์ผู้คน ไม่ควรไว้ใจใครในเรื่องพระราชทรัพย์ ควรข่มคนที่ควรข่ม พึงยกย่องคนที่ควรยกย่อง อย่ากระทำกิจด้วยความเร่งรีบหุนหัน ต้องเป็นผู้อยู่ในศีลธรรม เมื่อเสนาบดีได้ฟัง ก็กราบทูลให้พระราชาแต่งตั้งเป็นขุนคลัง

อีก ๒ - ๓ วันต่อมาทรงถามปัญหากับนกชัมพุกะว่า อะไรคือกำลังสูงสุดกว่ากำลังทั้งหลาย นกชัมพุกะกราบทูลว่ามีกำลัง ๕ ประการ คือ กำลังแขน กำลังโภคทรัพย์ กำลังอำมาตย์บัณฑิต กำลังชาติตระกูลยิ่งใหญ่ และกำลังปัญญา แต่ปัญญาเป็นกำลังยิ่งใหญ่ที่สุดเพราะเป็นเครื่องยังให้เกิดเกียรติยศและลาภสักการะ และกล่าวว่าผู้ประพฤติธรรมจักได้ขึ้นสวรรค์ พระราชาพระราชทานตำแหน่งเสนาบดีให้

นกทั้งสามได้เป็นผู้สอนธรรมะถวายพระเจ้าพรหมทัต พระองค์ทรงบำเพ็ญบุญกุศล จนเมื่อจะสวรรคตได้มอบราชสมบัติแก่นกชัมพุกะ แต่นกชัมพุกะโพธิสัตว์ไม่รับราชสมบัติและให้เหล่าอำมาตย์ปกครองกันเองด้วยธรรม

ข้อเปรียบเทียบ

๑. มูลเหตุการเล่าชาดกทั้งสองเรื่องต่างกัน ในมหาวัสตุ มีเหตุการณ์ในพุทธประวัติว่า โคศฤงคิส่งนกแก้วพูดได้ไปนิมนต์พระพุทธเจ้ามาฉันภัตตาหาร ดังนั้นพระพุทธองค์จึงทรงแสดงอดีตชาติที่พระองค์เสวยพระชาติเป็นนกแก้วพูดได้ ส่วนในอรรถกถาชาดก พระศาสดาทรงเล่าชาดกเรื่องนี้เพื่อให้โอวาทแก่พระเจ้าโกศล มูลเหตุของการเล่าชาดกต่างกันทำให้แก่นเรื่องและรายละเอียดของเรื่องต่างกันไปด้วย

๒. แม้โครงเรื่องของนิทานทั้งสองจะคล้ายกัน แต่มีรายละเอียดแตกต่างกันอยู่หลายตอน ได้แก่

๒.๑ แม้ชาดกทั้งสองจะกล่าวว่าพระเจ้าพรหมทัตไม่มีพระราชโอรส แต่ในมหาวัสตุ แสดงว่าพระเจ้าพรหมทัตปรารถนาพระราชโอรสเป็นอย่างยิ่งจึงยกขบวนเสด็จไปขอโอรสกับพระฤษี จึงทรงได้ไข่นก ๓ ฟองระหว่างเสด็จพระราชดำเนิน ส่วนในอรรถกถาชาดก

พระองค์ได้ไข่นกเมื่อเสด็จประพาสสวน ในมหาวัสตุ กล่าวว่าพระเจ้าพรหมทัตทอดพระเนตรเห็นแม่นก ๓ ตัวบินจากรังนกในโพรงไม้งิ้ว แต่ในอรรถกถาชาดกพระองค์ทอดพระเนตรเห็นรังนกบนต้นรัง ไม่มีแม่นกและพบไข่ ๓ ฟอง

๒.๒ ในมหาวัสตุ ฟองนกทั้ง ๓ เป็นของนกเค้าแมว นกสาลิกาและนกแก้ว ส่วนอรรถกถาชาดก ฟองนกเป็นของนกฮูก นกสาลิกาและนกแขกเต้า สำหรับนกเค้าแมวหรือนกฮูก อาจจะนับได้ว่าเป็นนกประเภทเดียวกัน แต่นกสำคัญที่เป็นนกพระโพธิสัตว์ต่างไปเป็นคนละชนิด ในมหาวัสตุเป็นนกแก้ว เพื่อให้สอดคล้องกับการปรารภเรื่องนกแก้วพูดได้ ส่วนในอรรถกถาชาดกเป็นนกแขกเต้า ซึ่งมักเป็นพระชาติหนึ่งที่ปรากฏในชาดกเรื่องอื่นๆ เช่น ราธชาดก (เรื่องที่ ๑๙๘ ในทุกนิบาตรุหกวรรค) ในสุกชาดก (เรื่องที่ ๒๕๕ ติกนิบาต สังกัปปวรรค) มหาสุวราชชาดก (เรื่องที่ ๔๒๙ นวกนิบาต) เป็นต้น

๒.๓ ในมหาวัสตุ นายพรานผู้จับนกเป็นผู้กราบทูลวิธีการจับและการฟักไข่นกให้เป็นตัว ในอรรถกถาชาดก พระเจ้าพรหมทัตเองเป็นผู้อธิบายวิธีการนำไข่นกลงมาจากต้นไม้ด้วยความระมัดระวัง และทรงมอบให้อำมาตย์ ๓ คนเป็นผู้ดูแลรักษาให้ไข่นกแต่ละฟองฟักเป็นตัว พระเจ้าพรหมทัตในอรรถกถาชาดกมีพระราชประสงค์ว่าจะเลี้ยงนกเหล่านี้เป็นลูก ดังนั้นเมื่อนกตัวแรกฟักเป็นตัว เป็นนกตัวผู้ อำมาตย์จึงกราบทูลว่าพระราชโอรสประสูติแล้ว ส่วนในมหาวัสตุ พระฤษีกราบทูลให้พระเจ้าพรหมทัตทรงเลี้ยงดูรักษาไข่นกให้ดี เพราะนกเหล่านี้จะนำราชโอรสมาให้พระองค์ แม้จะไม่มีกล่าวไว้ว่าทรงเลี้ยงนกเหล่านี้เป็นลูก แต่นกทั้งสามกราบทูลเรียกพระราชาว่าพระราชบิดา

๒.๔ ในมหาวัสตุไม่ได้กล่าวไว้ว่านกทั้งสามตัวเป็นเพศใด และไม่มีชื่อเรียก แต่ในอรรถกถาชาดก กล่าวไว้ชัดเจนว่านกฮูกเป็น

ตัวผู้ ชื่อ เวสสันดร นกสาลิกาเป็นตัวเมีย ชื่อ กุณฑลินี นกแขกเต้าเป็นตัวผู้ ชื่อ ชัมพุกะ

๒.๕ ในมหาวัสตุ พระเจ้าพรหมทัตทรงถามปัญหานกทั้งสามตัวด้วยคำถามเดียวกัน นกก็ตอบไปคนละอย่าง ส่วนอรรถกถาชาดก พระองค์ทรงถามนกทีละตัว ห่างกัน ๒ - ๓ วัน นกเวสสันดร และนกกุณฑลินีได้คำถามเดียวกันคือ สิ่งใดคือราชกิจของพระมหากษัตริย์ แต่ทรงถามนกชัมพุกะว่ากำลังใดเป็นกำลังสูงสุดเหนือกำลังทั้งหลาย

๒.๖ พระเจ้าพรหมทัตในมหาวัสตุทรงปรึกษาราชการและทรงถามปัญหากับนกทั้งสาม เพราะเป็นนกเฉลียวฉลาด พูดภาษาคนได้ ต่างไปจากอรรถกถาชาดกที่พระเจ้าพรหมทัตทรงต้องการให้เหล่าเสนาบดีที่เยาะเย้ยว่าพระองค์เลี้ยงนกเป็นลูกได้เห็นปัญญาของนกเหล่านี้ จึงตรัสถามปัญหาท่ามกลางมหาชน เมื่อนกทั้งสามแสดงปัญญา เสนาบดีจึงสรรเสริญและขอให้พระเจ้าพรหมทัตพระราชทานตำแหน่งให้แก่นก นกทั้งสามในอรรถกถาชาดกจึงมีตำแหน่งราชการต่างๆ กันไป ซึ่งในมหาวัสตุไม่มีเนื้อหาส่วนนี้

๒.๗ คำตอบของนกเรื่องธรรมะของพระราชาในชาดกทั้งสองเรื่องมีรายละเอียดต่างกันไปบ้าง ในอรรถกถาชาดกเรียบเรียงไว้ชัดเจนกว่ามหาวัสตุ เช่น ในอรรถกถาชาดก นกเวสสันดรกล่าวว่าพระราชาควรทรงเว้นการกระทำ ๓ ประการ คือ มุสาวาท ความโกรธ และความเร่งรีบ ในมหาวัสตุ ไม่ได้กล่าวเรื่องมุสาวาท แต่ขยายความในราชกิจส่วนอื่นๆ ได้แก่ มีความยุติธรรมสงเคราะห์ทั้งคนจนคนรวย เป็นต้น คำตอบของนกสาลิกาคล้ายกันทั้งสองเรื่อง แต่คำตอบของนกแขกเต้าชัมพุกะในอรรถกถาชาดกต่างไปจากคำตอบของนกแก้วในมหาวัสตุ นกแก้วตอบว่ากำลังมี ๕ อย่าง คือ กำลังของตนเอง, ของบุตร,

ของญาติและเพื่อน, ของกองทัพ และกำลังปัญญา นกชัมพุกะบอกว่ากำลังมี ๕ อย่าง คือ กำลังแขน, กำลังโภคทรัพย์, กำลังอำมาตย์บัณฑิต, กำลังที่ได้จากการมีชาติตระกูลยิ่งใหญ่ และกำลังปัญญา ความแตกต่างนี้น่าจะเกิดจากการตีความต่างกัน เช่น กำลังแขนและกำลังของตนเองตีความได้ถึงความสามารถของตนเอง บุตรบังเกิดแต่บิดามารดาเปรียบเหมือนทรัพย์ของบิดามารดา เช่นเดียวกับกำลังโภคทรัพย์ ซึ่งเป็นสิ่งที่เราสร้างขึ้นจากความสามารถของเรา กำลังของญาติ และเพื่อนกับกำลังของอำมาตย์ บัณฑิต หมายถึงคนแวดล้อม ถ้ามีบริวารแวดล้อมที่ดีย่อมเป็นกำลังช่วยหนุนในการทำกิจการต่างๆ กำลังกองทัพก็เป็นเครื่องหนุนนำเหมือนกับการมีชาติตระกูลดีทำให้เป็นที่เชื่อถือ ฉะนั้น ถึงแม้จะใช้คำต่างกัน ก็ตีความได้เหมือนกัน หรืออีกนัยหนึ่งมีวัตถุประสงค์จะพูดถึงสิ่งเดียวกัน แต่ตีความต่างกันไป อย่างไรก็ตามชาดกทั้งสองเรื่องกล่าวตรงกันว่า ปัญญาเป็นกำลังสูงสุด

๒.๘ มหาวัสตุลงท้ายว่านกแก้วโพธิสัตว์กลายเป็นบุรุษหนุ่มและได้เทศนาเรื่องบารมี ๑๐ ประการของพระโพธิสัตว์แก่พระเจ้าพรหมทัต ส่วนอรรถกถาชาดกลงท้ายว่าเมื่อพระเจ้าพรหมทัตสวรรคตได้มอบราชสมบัติให้แก่นกแขกเต้าชัมพุกะแต่นกโพธิสัตว์ไม่รับ ให้เสนาบดีปกครองบ้านเมืองกันเองโดยธรรม

๓. แสดงการกลับชาติต่างกัน ดังนี้

	มหาวัสตุ	**อรรถกถาชาดก**
นกแก้ว (นกแขกเต้า)	พระพุทธเจ้า	พระพุทธเจ้า
นกสาลิกา	พระสารีบุตร	นางอุบลวรรณา
นกเค้าแมว (นกฮูก)	พระอานนท์	พระสารีบุตร
พระเจ้าพรหมทัต	พระเจ้าศุทโธทนะ	พระอานนท์

การแสดงการกลับชาติจะสอดคล้องกับมูลเหตุของการเล่าเรื่องและเนื้อหาที่กำหนดไว้ มหาวัสตุไม่กล่าวว่านกทั้ง ๓ เป็นเพศใด เมื่อแสดงการกลับชาติ จึงมาบังเกิดเป็นบุรุษ ส่วนในอรรถกถาชาดกกล่าวว่านกสาลิกาเป็นตัวเมีย ฉะนั้นจึงมาบังเกิดเป็นนางอุบลวรรณา น่าสังเกตว่าเมื่อชาดกแสดงการกลับชาติมักจะไม่กลับชาติต่างเพศกับที่ปรากฏในนิทานชาดก

๔. ชาดกทั้งสองเรื่องเน้นการแสดงปัญญาบารมีชัดเจน

นอกจากชาดกในมหาวัสตุเรื่องนี้จะคล้ายกับชาดกในอรรถกถาชาดกแล้ว ยังพบว่าคล้ายกับนิทานใน *มหากาพย์มหาภารตะ* เรื่องนก ๔ ตัวด้วย มหาภารตะกล่าวถึงนกมีปัญญา ๔ ตัว เป็นบุตรชายของพระฤๅษีผู้รู้พระเวทและบูชาพระอัคนี และใน *มารกัณเฑยะปุราณะ* มีเรื่องนกมีปัญญา ๔ ตัว เป็นบุตรชายพระฤๅษี นกนั้นไม่เพียงแต่รู้หลักโยคะและเฉลียวฉลาดในเรื่องทั้งปวง แต่ยังสอนหลักธรรมแก่พระราชาด้วย[๑๘]

---

[๑๘] Winternitz, p. 244 (footnote 2)

นยโครธมิคชาดก
(เรื่องสวนกวางมฤคทายวัน)

พระศาสดาทรงเล่าชาดกนี้เพื่อแสดงประวัติของป่ามฤคทายดังนี้

ในอดีตกาล ณ ป่าแห่งหนึ่งใกล้เมืองพาราณสี มีกวางจ่าฝูงชื่อโรหะกะ มีลูก ๒ ตัว ชื่อ นยโครธะ และวิศาขะ จึงแบ่งฝูงกวางให้ลูกทั้งสองดูแลฝูงละ ๕๐๐ ตัว วันหนึ่งพระเจ้าพรหมทัตเสด็จประพาสป่าล่าฝูงกวาง แม้พระองค์จะไม่ได้ทรงล่าเนื้อกวางไปเสวยมากนัก แต่ฝูงกวางได้แตกตื่นบาดเจ็บล้มตาย หนีกระจัดกระจายและถูกสัตว์อื่นจับกินเป็นจำนวนมาก นยโครธะและวิศาขะเห็นความเสียหายเกิดแก่ฝูงกวางของตนจึงตกลงกันว่าจะไปขอพระราชาว่าการล่าสัตว์ทำให้กวางเสียชีวิตมากกว่าจำนวนที่พระองค์มีพระประสงค์ ต่อแต่นี้กวางทั้งสองฝูงจะสลับกันส่งกวางไปให้พระองค์ทรงประหารเป็นอาหารวันละตัว

หลังจากตกลงกระทำเช่นนั้น วันหนึ่งถึงเวรของกวางตัวเมียจากฝูงวิศาขะ นางบอกแก่กวางผู้พาตัวไปว่านางตั้งครรภ์มีลูกกวาง ๒ ตัวอยู่ในท้อง ขอให้ส่งกวางตัวอื่นไปก่อน หลังจากนางตกลูกแล้วนางจะไปตามเวรที่กำหนด ถ้าส่งนางไปเดี๋ยวนี้จะเท่ากับเสียกวางไป ๓ ตัว นายเวรได้ไปหากวางตัวอื่นๆ เพื่อขอให้ไปแทน ก็ไม่มีกวางตัวใดยอม นางกวางจึงไปบอกวิศาขะกวางจ่าฝูง วิศาขะขอให้ถามกวางตัวอื่นๆ อีกก็ไม่มีใครยอมอีก นางจึงไปหานยโครธะจ่าฝูงอีกฝูงหนึ่ง นยโครธะถามกวางในฝูงของตน ก็ไม่มีตัวใดยอมไปแทน นยโครธะจึงอาสาไปให้พระราชาประหาร เมื่อเข้าไปในเมือง ความสง่างามของนยโครธะทำให้ประชาชนพากันไปกราบทูลร้องขอให้พระเจ้าพรหมทัตไว้ชีวิต เมื่อ

พระองค์ทรงไต่ถามรู้ความจริงว่านยโครธะมาตายแทนกวางท้องแก่ พระองค์ทรงสรรเสริญว่าเป็นผู้มีคุณธรรม และทรงสำนึกว่าพระองค์เหมือนสัตว์ป่าที่เบียดเบียนชีวิตของผู้อื่น จึงทรงปล่อยฝูงกวางเป็นอิสระ และยกป่านั้นให้เป็นที่อยู่ของกวาง ทำให้ป่านั้นได้ชื่อว่ามฤคทาย ส่วนกวางท้องแก่ได้ขออยู่ในฝูงของนยโครธะ ไม่ยอมไปเข้าฝูงของวิศาขะอีกต่อไป

ต่อมาฝูงกวางพากันไปกินกล้าของชาวนา ชาวนาจึงมากราบทูลความเดือดร้อนให้ทราบและขอให้ยกเลิกการให้อภัยโทษแก่ฝูงกวาง เพื่อชาวนาจะทำร้ายฝูงกวางได้โดยไม่ต้องพระราชอาญา แต่พระเจ้าพรหมทัตไม่ยอมเสียสัญญาที่ทรงทำไว้กับฝูงกวาง

นิโครธมิคชาดก (เรื่องที่ ๑๒)

พระพุทธองค์ทรงเล่าชาดกเรื่องนี้เพื่อประกอบการเล่าประวัติของภิกษุณีซึ่งเป็นมารดาของพระกัสสปเถระ

มีเหตุเกิดในสมัยพุทธกาล คือ ธิดาของเศรษฐีผู้หนึ่งเลื่อมใสในศาสนาขอออกบวช บิดามารดาไม่อนุญาตเธอจึงแต่งงานเพื่อจะได้ขอจากสามี เมื่อแต่งงานแล้วก็ได้ขออนุญาตสามีออกบวชโดยไม่รู้ว่าตัวเองตั้งครรภ์ เมื่อสามีอนุญาต เธอได้ไปบวชเป็นภิกษุณีในสำนักของพระเทวทัต ครรภ์เจริญขึ้นจนภิกษุณีอื่นสังเกตเห็น ก็พากันไปเฝ้าพระเทวทัต ทูลถามว่าจะทำอย่างไร พระเทวทัตให้ภิกษุณีผู้นี้สึก ภิกษุณีจึงไปยังสำนักของพระพุทธเจ้า พระองค์ให้พิจารณาปัญหานี้ท่ามกลางพุทธบริษัท โดยมอบหมายให้พระอุบาลีเถระเป็นประธานในการชำระกรรมของภิกษุณี พระอุบาลีขอให้นางวิสาขาอุบาสิกาตรวจร่างกายของภิกษุณีเพื่อพิสูจน์ว่านางตั้งครรภ์ก่อนหรือหลังบวช เมื่อได้ความจริงว่านางตั้งครรภ์ก่อนบวช

พุทธบริษัทก็ถือว่านางเป็นผู้บริสุทธิ์ นางได้คลอดบุตรเป็นชาย ต่อมาคือพระมหากัสสปเถระ พระภิกษุทั้งหลายสรรเสริญการกระทำของพระพุทธองค์ว่าเป็นที่พึ่งแก่คนทั้งปวง พระองค์จึงทรงเล่าชาดกเพื่อแสดงสิ่งที่ทรงกระทำมาแล้วในอดีต

ในอดีตกาล พระเจ้าพรหมทัตครองเมืองพาราณสี พระโพธิสัตว์มีกำเนิดเป็นกวาง มีรูปร่างงดงาม ชื่อนิโครธมิค มีบริวาร ๕๐๐ ในป่าใกล้ๆ กันนั้น มีกวางอีกฝูงหนึ่งจ่าฝูงชื่อว่า สาขะ มีบริวาร ๕๐๐ เช่นกัน

พระเจ้าพรหมทัตเสด็จล่ากวางทุกวันจนประชาชนไม่เป็นอันทำมาหากิน ฝูงชนจึงตกลงกันว่าวางเหยื่อต้อนกวางทั้งหมดมาขังไว้ในพระราชอุทยานซึ่งมีอาหารและน้ำบริบูรณ์เพื่อให้พระราชาล่ากวางในอุทยานนี้ เมื่อพระองค์เสด็จไปทอดพระเนตร ทรงพอใจกวางจ่าฝูงทั้ง ๒ ตัว ก็พระราชทานอภัยโทษ ไม่ให้ใครประหาร เมื่อเสด็จไปยิงกวางในสวน ฝูงกวางเมื่อเห็นธนูก็พากันหนีความตายอลหม่านจนได้รับความลำบากทั่วกัน นิโครธมิคและสาขะจึงตกลงกันว่าจะผลัดกันส่งกวางบริวารของตนวันละ ๑ ตัวไปพาดคอรอให้พ่อครัวฆ่าโดยไม่ต้องไล่ล่าให้ฝูงกวางได้รับบาดเจ็บเดือดร้อน

วันหนึ่งถึงเวรของนางกวางท้องแก่ นางจึงไปหาสาขะจ่าฝูงขอให้ส่งกวางตัวอื่นไปแทนนางจนกว่านางจะตกลูก สาขะไม่ยอมช่วย นางจึงไปหานิโครธมิคจ่าฝูงอีกฝูงหนึ่ง นิโครธมิคจึงไปนอนรอพ่อครัวที่ที่ประหาร พ่อครัวรู้ว่าพญากวางได้รับอภัยโทษ จึงไปทูลพระราชา เมื่อพระราชาซักถามได้ความจริงก็สรรเสริญว่าเป็นผู้มีขันติและความเมตตา พระองค์ทรงอภัยโทษให้ฝูงกวางทั้งหมด แม้จนหมู่นกและปลาในพระราชอุทยานด้วย พญากวางจึงสรรเสริญว่าพระราชาตั้งมั่นอยู่ในศีลธรรม

เมื่อแม่กวางตกลูก ลูกกวางจะไปเล่นที่สำนักของกวางสาขะ แม่กวางก็ห้ามลูกไม่ให้ไป แต่ให้ไปที่สำนักของนิโครธมิคเท่านั้น เพราะสาขะเป็นผู้ไม่ควรคบหา

ต่อมาฝูงกวางไปกินข้าวกล้าของชาวเมือง ชาวเมืองไม่กล้าฆ่ากวางเพราะเป็นกวางที่ได้รับอภัยโทษ จึงพากันไปทูลพระราชา พระราชาไม่ยอมกลับคำสัตย์ที่ให้ไว้แก่ฝูงกวาง เมื่อนิโครธมิคมฤคราชทราบเรื่องก็ห้ามฝูงกวางไม่ให้ไปกินข้าวกล้าของมนุษย์และบอกแก่เหล่ามนุษย์ว่าอย่าทำรั้วเพื่อรักษาข้าวกล้าแต่จงผูกสัญญาณด้วยใบไม้ปักนาไว้ จากนั้นมาจึงเกิดธรรมเนียมการผูกใบไม้ในนาขึ้น

ข้อเปรียบเทียบ

๑. มูลเหตุการเล่านิทานทั้งสองเรื่องต่างกัน ในมหาวัสตุพระพุทธองค์ต้องการแสดงประวัติของป่าว่าเหตุใดจึงได้ชื่อว่า มฤคทาย ซึ่งแปลว่า ป่าของฝูงกวาง ส่วนในอรรถกถาชาดกพระพุทธองค์ใช้ชาดกเป็นเครื่องแสดงว่าพระองค์ทรงเป็นที่พึ่งแห่งสัตว์โลก การช่วยเหลือภิกษุณีมารดาของพระกัสสปเถระจึงไม่ได้เป็นการช่วยเหลือในปัจจุบันชาติ (พุทธกาล) เท่านั้น แต่เคยทรงช่วยเหลือมาแล้วในอดีตชาติ ชาดกในอรรถกถาชาดกจึงเป็นเรื่องพระโพธิสัตว์ช่วยกวางตัวเมียท้องแก่ตรงกับที่พระองค์ช่วยเหลือพระภิกษุณีท้องแก่ในพุทธกาล

๒. โครงเรื่องของชาดกทั้งสองคล้ายคลึงกัน แต่มีรายละเอียดของเนื้อหาต่างกัน ดังนี้

๒.๑ มหาวัสตุกล่าวว่า พญากวางนยโครธะและวิศาขะเป็นพี่น้องท้องเดียวกัน โดยเป็นลูกของพญากวางโรหะกะ อรรถกถาชาดกกล่าวว่ากวางทั้งสองต่างเป็นจ่าฝูงดูแลฝูงกวางอยู่ในป่าเดียวกัน แต่ไม่ได้

เกี่ยวข้องกัน การกำหนดตัวละครเช่นนี้ เป็นเพราะอรรถกถาชาดกต้องการเปรียบเทียบว่าพระพุทธองค์มีความเมตตากว่าพระเทวทัต พระองค์จึงเป็นที่พึ่งแก่คนทั้งปวงแม้เป็นภิกษุณีในสำนักของพระเทวทัต พระองค์ก็ทรงช่วยเหลือ การกำหนดตัวละครจึงสอดคล้องกับมูลเหตุการเล่าชาดกที่กล่าวไว้แต่ต้น ส่วนในมหาวัสตุ ไม่มีจุดประสงค์จะแสดงบารมีเปรียบเทียบระหว่างพระพุทธองค์และพระเทวทัต จึงกำหนดให้กวางทั้งสองเป็นพี่น้องกัน ในอรรถกถาชาดกยังเน้นการเปรียบเทียบบารมีในตอนแสดงการกลับชาติ สาขะกวางจ่าฝูงได้มาบังเกิดเป็นพระเทวทัต

๒.๒ มหาวัสตุกล่าวว่าเป็นข้อตกลงของกวางจ่าฝูงทั้งสองที่จะผลัดเวรกันส่งกวาง ๑ ตัว ไปเป็นเป้าธนูให้พระราชาทรงยิง แล้วกวางทั้งสองไปกราบทูลข้อตกลงให้พระเจ้าพรหมทัตทรงทราบ อรรถกถาชาดกมีเนื้อหาแตกต่างไปว่า ประชาชนได้รับความเดือดร้อนไม่เป็นอันทำมาหากินเนื่องจากการเสด็จล่ากวางทุกวัน จึงช่วยกันต้อนกวางทั้งสองฝูงขังไว้ในพระราชอุทยานที่จำลองขึ้นเป็นที่อยู่ของกวาง มีน้ำท่าอาหารบริบูรณ์ แล้วจึงไปกราบทูลให้พระราชาเสด็จล่ากวางในสวนป่าโดยสะดวก เมื่อล่ากวางในสวนป่านั้น มีกวางบาดเจ็บล้มตายด้วยความตื่นกลัวมากกว่ากวางที่พระเจ้าพรหมทัตทรงต้องการล่าเพื่อเป็นอาหาร ทำให้กวางจ่าฝูงทั้งสองตกลงผลัดเวรกันส่งบริวารไปพาดคอให้คนครัวประหารวันละตัว

๒.๓ ชาดกในมหาวัสตุไม่ได้กล่าวว่า พระราชาให้อภัยโทษกวางจ่าฝูง ดังนั้นเมื่อนยโครธะยอมตายแทนนางกวางท้องแก่ ประชาชนเห็นความสง่างามของพญากวางจึงได้ไปกราบทูลให้พระราชาให้อภัย แต่ในอรรถกถาชาดก เมื่อพระราชาเสด็จมาทอดพระเนตรสวนป่าที่

ประชาชนทำไว้ให้พระองค์ล่ากวาง พระองค์ทอดพระเนตรเห็นกวางจ่าฝูงสวยงามทั้งสองตัวจึงทรงให้อภัยโทษแก่กวางทั้งสอง

๒.๔ มหาวัสตุกล่าวว่า นางกวางรู้ว่าตนมีลูก ๒ ตัวอยู่ในท้อง จึงบอกแก่กวางนายเวรว่าถ้าส่งนางไปประหารตามเวรของนางจะเท่ากับเสียกวางไป ๓ ตัว ในอรรถกถาชาดกไม่ได้กล่าวถึงเนื้อหาส่วนนี้ แต่นางกวางตกลูกมาเพียงตัวเดียว ซึ่งจะได้บังเกิดเป็นพระกัสสปเถระในชาติต่อไป

๒.๕ มหาวัสตุกล่าวว่าเมื่อนางกวางท้องแก่ขอให้ข้ามเวรของนางไปจนกว่านางจะตกลูก นายเวรได้ไปถามกวางตัวอื่นๆ เมื่อกวางตัวอื่นๆ ปฏิเสธที่จะไปตายแทน นางจึงไปหาวิศาขะขอให้ถามบริวารในฝูงของตน แต่ไม่มีกวางตัวใดยอม นางจึงไปขอให้นยโครธะถามบริวารในฝูง เมื่อไม่มีตัวใดยอม นยโครธะจึงอาสาไปแทนเวรของนาง ในอรรถกถาชาดกไม่กล่าวถึงกวางบริวารเลย นางกวางไปหาจ่าฝูงทั้งสองตัวเท่านั้น เมื่อสาขะปฏิเสธจะช่วย นางจึงไปหานิโครธมิค เขาให้นางกลับไป แล้วช่วยเหลือนางโดยไม่ขอความช่วยเหลือจากบริวาร เนื้อเรื่องที่ต่างกัน นี้ทำให้บุคลิกภาพของกวางพระโพธิสัตว์ในอรรถกถาชาดกโดดเด่นมากกว่าในมหาวัสตุในฐานะเป็นผู้นำที่เสียสละ มีเมตตา และไม่เบียดเบียน ชีวิตของผู้อื่น

๒.๖ ในมหาวัสตุกล่าวเพียงว่าพระราชาปล่อยกวางทั้งหมดเป็นอิสระ และยกสวนป่านั้นเป็นที่อยู่ของกวาง แต่ในอรรถกถาชาดกเพิ่มเติมว่าพระราชาทรงให้อิสระแก่นกและปลาด้วย และให้ปล่อยฝูงกวางและสัตว์ต่างๆ จากราชอุทยานให้เข้าไปอยู่ในป่า

๒.๗ มหาวัสตุแสดงเพียงว่าพระราชามีสัจวาจา จึงไม่ยกเลิกการให้อภัยฝูงกวางแม้กวางนั้นจะทำความเดือดร้อนแก่ชาวนา อรรถกถา

ชาดกแสดงสัจวาจาของพระราชาด้วย และขณะเดียวกันก็ยังแสดงปัญญาบารมีของพระโพธิสัตว์ในการแนะนำให้ชาวนาผูกใบไม้เป็นสัญญาณเขตนาแทนการกั้นรั้วทำให้เกิดธรรมเนียมการผูกใบไม้ในนาตั้งแต่บัดนั้น แสดงว่าอรรถกถาชาดกมีความสัมพันธ์กับสังคมและคติชาวบ้านด้วย นอกจากนี้พฤติกรรมในเนื้อหาตอนนี้ยังสนับสนุนจุดประสงค์ของชาดกในอรรถกถาชาดกที่ต้องการแสดงว่าพระพุทธองค์ทรงเป็นที่พึ่งของคนทั้งปวง พญากวางจึงห้ามกวางบริวารของตนเองไม่ให้กินข้าวกล้าของชาวนา

๓. ชาดกที่มาจากมหาวัสตุไม่แสดงการกลับชาติ เพราะเป็นนิทานชาดกที่เล่าเพื่อแสดงประวัติของป่ามฤคทาย แต่ในอรรถกถาชาดกมีการกลับชาติเพราะเป็นชาดกที่เล่าเพื่อแสดงอดีตชาติของพระพุทธเจ้า ดังนั้น สาขะจึงมาบังเกิดเป็นพระเทวทัต แม่เนื้อกวางบังเกิดเป็นพระเถรีลูกเนื้อ คือ พระกัสสปเถระ พระราชาพรหมทัต บังเกิดเป็นพระอานนท์ และพญากวางนิโครธมิค บังเกิดเป็นพระพุทธองค์

๔. ชาดกทั้งสองเรื่องเน้นการแสดงเมตตาบารมี ปัญญาบารมีและทานบารมี

นอกจากชาดกเรื่องนี้ในมหาวัสตุจะคล้ายกับเรื่องนิโครธมิคชาดกในอรรถกถาชาดก ดังที่ได้แสดงการเปรียบเทียบไว้แล้วข้างต้น ชาดกเรื่องนี้ยังคล้ายกับชาดกอีกเรื่องหนึ่งในอรรถกถาชาดก คือ เรื่องนันทมิคราชชาดก เป็นชาดกเรื่องที่ ๓๘๕ ฉักกนิบาต อาวาริยวรรค ซึ่งมีเนื้อความโดยย่อกล่าวถึง พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพญาเนื้อชื่อนันทิยมฤค ได้เลี้ยงดูบิดามารดาอย่างดี ครั้งนั้น พระเจ้าโกศลนิยมการล่ากวาง ประชาชนทั้งหลายได้รับความเดือดร้อนไม่เป็นอันทำมาหากินจึงได้ปรึกษากันล้อมสวนป่าอัญชันไว้แล้วไล่ต้อนกวางทั้งหลายเข้ามาอยู่

ในสวนนี้ พระโพธิสัตว์ให้พ่อแม่ซ่อนตัวไว้ ส่วนตนเองสละชีพเป็นทานแก่พ่อแม่ ให้เขาไล่ต้อนเอาไป พระราชาจึงเสด็จไปยิงเนื้อในสวนนี้ กวางเนื้อทั้งหลายก็ตกลงตั้งเวรกันไว้ให้ทรงประหาร ต่อมาพ่อแม่ของกวางนันทิยะคิดถึงลูกจึงส่งข่าวไปกับพราหมณ์ นันทิยะมฤคบอกว่าได้กินอาหารและน้ำของพระราชาแล้วก็เท่ากับเป็นหนี้ชีวิตของพระองค์ จึงจะไปให้พระองค์ฆ่า หากพระองค์ทรงให้อภัยโทษจึงจะกลับไปหาพ่อแม่ได้ เมื่อถึงเวรของนันทิยะ นันทิยะก็เดินตรงไปให้พระราชาฆ่าโดยไม่ถอยหนี พระราชาจึงทรงเลื่อมใสและทรงให้อภัยฝูงเนื้อทั้งอุทยาน รวมทั้งนกและปลาด้วย พระโพธิสัตว์จึงแสดงธรรมแล้วกลับไปหาพ่อแม่ของตน

จะเห็นได้ว่าชาดกเรื่องนันทมิคราชชาดกมีเนื้อหาคล้ายกับนิโครธมิคชาดกอยู่มากในเรื่องที่ประชาชนต้อนกวางทำสวนกวางให้พระราชาทรงล่ายิงโดยไม่เดือดร้อนประชาชน เรื่องการจัดเวรถูกประหาร เรื่องพระราชาทรงให้อภัยโทษฝูงกวาง นก ปลา และการสละชีวิตเพื่อแสดงความกตัญญูต่อพ่อแม่ แต่ชาดกเรื่องนี้ไม่ได้แสดงแก่นเรื่องการสละตนเองเพื่อช่วยเหลือผู้อื่นอย่างในมหาวัสตุและในนิโครธมิคชาดก ฉะนั้นจึงคล้ายกับชาดกในมหาวัสตุเพียงรายละเอียดของเนื้อหาบางประการเท่านั้น

มัญชรีชาดก[๑๙]

คณะสงฆ์ปรารภเรื่องพระนางยโศธราเคยกอดเจ้าชายสิทธารถะอย่างเอียงอายเมื่อพระองค์ประทานเพชรพลอยแก่หญิงอื่นๆ พระพุทธเจ้าตรัสว่าพระนางเคยประพฤติทำนองเดียวกัน

ครั้งหนึ่งในเมืองพาราณสีมีพราหมณ์ในตระกูลโกศิกผู้หนึ่งออกไปบำเพ็ญพรตที่เชิงเขาหิมาลัยจนได้ฌานสมาบัติขั้นสูงแต่พราหมณ์ผู้นี้เป็นคนตระหนี่

ปัญจศิกขะ ซึ่งเป็นญาติที่เสียชีวิตและได้ขึ้นไปสวรรค์ รู้เหตุนี้จึงไปกราบทูลขอให้ท้าวศักรเทวราชทรงช่วยเกลี้ยกล่อมให้พราหมณ์ผู้นี้เปลี่ยนอุปนิสัยเป็นคนใจบุญ

ท้าวศักระ จันทรมะ สูริยะ และมาตลิ คนขับรถทรงของท้าวศักระแปลงร่างเป็นพราหมณ์ไปหาพระฤๅษีเกาศีกะในเวลาอาหาร ส่วนปัญจศิกขะแปลงร่างเป็นสุนัขไปด้วย พระฤๅษีเกาศีกะไม่ยอมแบ่งอาหารของตนให้ใครทั้งสิ้น ต่อมาเมื่อท้าวศักระแสดงตนว่าเป็นเทพและแสดงธรรม พระฤๅษีเกาศีกะจึงเชื่อฟัง และบอกว่าจะประพฤติตนเป็นคนใจบุญ เสียสละให้ทาน แม้ได้ข้าวทิพย์มา ก็จะแบ่งให้ผู้อื่นด้วย

ต่อมาธิดา ๔ องค์ ของท้าวศักระเห็นพระนารทฤๅษีถือดอกไม้ (ปาริฉัตตกะ) เหาะมา นางฟ้าทั้งสี่จึงไปขอดอกไม้ พระฤๅษีตอบว่าจะให้

---

[๑๙] ชื่อชาดกนี้ไม่มีความหมายเกี่ยวข้องกับเนื้อเรื่องเลย J.J. Jones ผู้แปลมหาวัสตุสันนิษฐานว่า คำนี้น่าจะเป็น มตฺสรี ซึ่งแปลว่า ตระหนี่ ขี้เหนียว มากกว่า เพราะตรงกับแก่นเรื่อง นอกจากนี้อาจจะพิจารณาว่าเป็นไปได้หรือไม่ที่ชื่อนี้เลือนมาจากชื่อมัจฉริยะโกศิยะตัวเอกในอรรถกถาชาดก

ดอกไม้แก่ผู้ที่ประเสริฐที่สุด นางฟ้าทั้งสี่จึงไปขอให้ท้าวศักระตัดสิน ท้าวศักระไม่อาจตัดสินได้เพราะนางฟ้าทั้ง ๔ องค์ต่างก็เป็นราชธิดา จึงให้พระฤษีเกาศีกะเป็นผู้ตัดสินให้ โดยพระองค์ให้มาตลินำข้าวทิพย์ไปถวายพระฤษีเกาศีกะเพราะพระฤษีเคยลั่นวาจาว่าหากได้ข้าวทิพย์มาก็จะแบ่งให้แก่ผู้อื่น ท้าวศักระจึงส่งธิดาทั้ง ๔ คือ ศรัทธา ความหวัง (อาศา) ความรุ่งโรจน์ (ศิริ) และเกียรติยศ (หิรี) ไปขอข้าวทิพย์จากพระฤษี เพื่อดูว่าพระฤษีจะแบ่งให้แก่ใคร พระฤษีเกาศีกะเลือกแบ่งข้าวทิพย์ให้แก่เกียรติยศเพราะนางไม่กล้าขอ การที่ไม่แบ่งให้คนอื่นเพราะมีเหตุผลว่า

ความรุ่งโรจน์มักช่วยเหลือคนขี้เกียจ ไม่มีความสามารถ

ศรัทธามักช่วยเหลือคนโง่ นักพนัน และคนทำชั่ว

ความหวังไม่ได้ช่วยคนที่เฝ้ารอ เช่นชาวนาคอยฝนด้วยความหวัง แต่ความหวังมักจะช่วยคนโง่ นักพนัน

ท้าวศักระส่งมาตลิไปถามเหตุผลว่าเหตุใดพระฤษีเกาศีกะเลือกให้ข้าวทิพย์แก่เกียรติยศ พระฤษีเกาศีกะตอบว่า

เกียรติยศเป็นสิ่งสง่างามและบริสุทธิ์ เมื่อนักรบเสียขวัญหรือบาดเจ็บ เกียรติยศเป็นสิ่งเดียวที่คงมั่นอยู่ในใจ

สุธาโภชนชาดก (เรื่องที่ ๕๓๕)

ในครั้งพุทธกาล พระภิกษุทั้งหลายสรรเสริญภิกษุรูปหนึ่งว่าเป็นผู้มีอัธยาศัยในการให้ทานอย่างยิ่ง พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่าเมื่อชาติก่อน

พระภิกษุผู้นี้เป็นคนตระหนี่ พระองค์ทรงทรมานให้ละพยศและยินดีในการให้ทาน

ในอดีตกาล มีเศรษฐีในเมืองพาราณสีผู้หนึ่งนิยมบริจาคทานเป็นอย่างยิ่งจึงได้บังเกิดเป็นท้าวสักกเทวราช บุตรชายเศรษฐีคนต่อๆ มาก็ประพฤติเยี่ยงบิดา จึงได้บังเกิดเป็นเทพบุตรต่างๆ แต่บุตรคนที่ ๖ ชื่อมัจฉริยโกสิยะเป็นคนตระหนี่ถี่เหนียวอย่างยิ่ง ครองชีวิตอย่างยากเข็ญในการกินการอยู่เพราะกลัวเสียทรัพย์ วันหนึ่งมัจฉริยโกสิยะเศรษฐีไปที่เรือนของอนุเศรษฐี เห็นเขาบริโภคข้าวปายาสกันอยู่ก็อยากรับประทานแต่คิดว่าถ้ารับประทานตามคำเชิญก็ต้องตอบแทนผู้เชิญในภายหลัง จึงสู้ระงับความอยากนั้นเอาไว้จนต่อมาล้มป่วย เศรษฐีได้แอบบอกกับภรรยาว่าต้องการบริโภคข้าวปายาส ภรรยาบอกว่าจะทำให้และขอทำข้าวปายาสเลี้ยงคนทั้งเมือง ด้วยความตระหนี่ เศรษฐีขอไปทำข้าวปายาสในป่าตามลำพังไม่ให้คนเห็นจะได้ไม่ต้องแบ่งให้ใคร ท้าวสักกเทวราชเล็งเห็นพฤติกรรมของผู้สืบสกุลของตนเช่นนั้นจึงต้องการแก้ไขอุปนิสัยท้าวสักกเทวราชจึงชักชวนเทพบุตรแปลงร่างเป็นพราหมณ์ ๕ คน มาสอนเรื่องการให้ทานและขอข้าวปายาสจากเศรษฐี มัจฉริยโกสิยะเศรษฐีได้ฟังคำสอนเริ่มมีใจคล้อยตามจึงแบ่งข้าวปายาสให้พราหมณ์ทั้ง ๕ แม้จะไม่เต็มใจนัก ปัญจสิกขะเทพบุตรซึ่งแปลงร่างเป็นสุนัขยังปัสสาวะรดข้าวปายาสส่วนของเศรษฐีอีกด้วย ทำให้รับประทานไม่ได้ แล้วพราหมณ์ทั้ง ๕ ก็เหาะไปในอากาศแสดงธรรมแก่เศรษฐี เศรษฐีหวังไปเกิดในสวรรค์เช่นนั้นบ้างจึงเลื่อมใสในการให้ทาน ได้สละทรัพย์แก่คนยากจนและออกบวชเป็นดาบสชื่อ โกสิยะดาบส

ในครั้งนั้น ธิดา ๔ นางของท้าวสักกะ คือนางอาสา ศรัทธา สิริ และหิรี เห็นพระนารทดาบสถือดอกปาริฉัตตกะมา ต่างก็ไปขอดอกไม้

นั้น พระนารทดาบสบอกว่าจะให้ดอกไม้แก่ผู้ประเสริฐที่สุด นางทั้งสี่จึงไปกราบทูลท้าวสักกะ ท้าวสักกะไม่อาจตอบให้ธิดาคนใดเสียน้ำใจได้ จึงให้ธิดาทั้งสี่ นำสุธาโภชนะไปถวายโกสิยะดาบสและถามว่าจะให้ข้าวทิพย์นี้แก่นางฟ้าองค์ใด องค์นั้นก็คือผู้ประเสริฐที่สุด พระดาบสถามถึงลักษณะของนางแต่ละองค์ พอถึงนางหิรีผู้แสดงความอาย พระดาบสเลือกแบ่งข้าวทิพย์ให้โดยบอกว่าเพราะนางคือความอดกลั้น มีความละอาย ส่วนสิริคือ ความสุข อาสาคือ ความหวัง ศรัทธาคือ ความเชื่อซึ่งล้วนแล้วแต่ไม่เป็นคุณ ท้าวสักกะส่งมาตลีไปถามเหตุผลอีกครั้งหนึ่ง โกสิยะดาบสได้ตอบว่าเป็นเพราะนางสิริตอบว่าแน่ นางศรัทธาตอบว่าไม่แน่ นางอาสาตอบผิดความจริง ส่วนนางหิรีเป็นผู้มีความละอายใจ หลังจากแสดงเหตุผลแล้ว พระมาตุลีได้เชิญโกสิยะดาบสขึ้นสวรรค์ เมื่อบังเกิดเป็นโกสิยะเทพบุตรแล้ว ได้นางหิรีเทวีเป็นชายา

ข้อเปรียบเทียบ

๑. มูลเหตุการแสดงชาดกทั้งสองเรื่องต่างกัน ในมหาวัสตุพระพุทธเจ้าทรงเล่าเพื่อแสดงว่าพระองค์ประทับใจในความเอียงอายและความไม่มักได้ของพระนางพิมพา ส่วนอรรถกถาชาดกทรงเล่าเพื่อแสดงอดีตชาติของภิกษุผู้หนึ่งซึ่งมีอุปนิสัยบริจาคทานเป็นอย่างยิ่ง ปรากฏว่าเรื่องราวของอรรถกถาชาดกสอดคล้องกับมูลเหตุของการเล่าเรื่อง แต่เนื้อหาของมัญชรีชาดกในมหาวัสตุให้ข้อคิดคติธรรมกว้างขวางกว่าจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้มาก

๒. แม้โครงเรื่องจะคล้ายคลึงกัน แต่เนื้อหาของเรื่องมีรายละเอียดต่างกันมาก ดังนี้

๒.๑ ในมหาวัสตุ ผู้พยายามเปลี่ยนใจฤษีเกาศิกะ คือพระปัญจศิขะซึ่งเป็นญาติที่เสียชีวิตไปแล้วได้ขึ้นสวรรค์ พระปัญจศิขะจึงไปทูลขอให้ท้าวศักระช่วย ท้าวศักระพร้อมด้วยเทพบุตรคือ จันทรมะ สูริยะ และมาตลิจึงแปลงร่างเป็นพราหมณ์มาช่วยสั่งสอน ในอรรถกถาชาดก ท้าวสักกะเทวราชมีอดีตชาติเป็นบรรพบุรุษของตระกูลโกสิยะจึงชักชวนบรรดาลูกๆ ของตนซึ่งได้มาบังเกิดเป็นเทพบุตร ได้แก่ จันทเทพบุตร สุริยเทพบุตร มาตลีเทพบุตร ปัญจสิกขเทพบุตร ให้มาช่วยแก้ไขนิสัยตระหนี่ของมัจฉริยะมหาเศรษฐีที่เป็นลูกลำดับที่ ๖ หลังจากเปลี่ยนใจได้แล้ว เศรษฐีผู้นี้จึงได้บวชเป็นดาบส

๒.๒ ในมหาวัสตุไม่มีเรื่องสุนัขปัสสาวะใส่อาหารของเกาศิกะดาบส แม้จะกล่าวว่าปัญจศิกขะแปลงร่างเป็นสุนัข

๒.๓ การแสดงธรรมสั่งสอนให้เกาศิกะดาบสเปลี่ยนใจเป็นผู้นิยมการให้ทานไม่ละเอียดยืดยาวเท่ากับที่พรรณนาในอรรถกถาชาดกตอนพราหมณ์ทั้ง ๕ สอนธรรมแก่มหาเศรษฐี

๒.๔ ธิดาทั้ง ๔ ของท้าวศักรเทวราช คือ ศรัทธา อาสา สิริ และหิรี ในชาดกของมหาวัสตุและอรรถกถาชาดกกล่าวตรงกัน แต่อาจจะสลับที่กันบ้าง คือในมหาวัสตุกล่าวถึงศรัทธาก่อนอาสา ในมหาวัสตุฉบับภาษาอังกฤษ J.J. Jones ให้ธิดาคนสุดท้องคือเกียรติยศ (Honour) เป็นผู้ได้รับข้าวทิพย์และแสดงเหตุผลยกย่องเกียรติยศว่าเป็นสิ่งประเสริฐที่สุดเพราะเกียรติยศเป็นสิ่งสง่างามและบริสุทธิ์ที่สุด ทหารแม้จะเสียขวัญและบาดเจ็บ แต่ก็ยังมีเกียรติยศเต็มหัวใจดังเช่นที่พรรณนาไว้ในมหาวัสตุว่า

> "But Honour is gracious and completely pure.
> When men in the van of the battle have lost all

heart and assailed by arrows. Honour checks the inmost thought of their hearts."

อรรถกถาชาดกใช้ชื่อว่าหิรี นางไม่ขอข้าวทิพย์จากดาบส เพราะมีความละอายใจ (หิริ แปลว่า อาย) การให้ชื่อนางฟ้าตนนี้ต่างกันน่าจะเกิดจากปัญหาของการตีความ เพราะเกียรติยศก็ทำให้คนเรามีความละอายที่จะเอ่ยปากขอร้อง หรือขอความช่วยเหลือจากผู้อื่น ในมหาวัสตุจะกล่าวถึงเกียรติยศของนักรบที่แม้บาดเจ็บแต่ก็มิได้ปริปาก หิรีคือความละอายใจก็เป็นสิ่งที่ทำให้เรารู้จักการข่มใจ ไม่ทำสิ่งที่ทำลายเกียรติยศของตนเอง ดังนั้นการตีความสิ่งที่ใกล้เคียงกันนี้ น่าจะทำให้กำหนดชื่อตัวละครนี้ต่างกัน

๒.๕ ในมหาวัสตุ มาตลิเทพบุตรเป็นผู้นำข้าวปายาสไปถวายพระดาบส แต่ในอรรถกถาชาดก ท้าวสักกเทวราชให้ธิดาทั้ง ๔ เป็นผู้นำไปถวายด้วยตนเอง

๒.๖ ในมหาวัสตุไม่มีเนื้อหาตอนเกาศึกะดาบสขึ้นสวรรค์บังเกิดเป็นเทพบุตรและได้นางหิรีเทวีเป็นชายา

๓. ชาดกทั้งสองเรื่องแสดงการกลับชาติต่างกัน มหาวัสตุมุ่งแสดงการกลับชาติ เฉพาะพระพุทธเจ้าและพระนางยโศธราเพราะเป็นชาดกที่เล่าเพื่ออธิบายพุทธประวัติตอนหนึ่ง แต่อรรถกถาชาดกแสดงการกลับชาติของตัวละครทุกตัว

	มหาวัสตุ	**อรรถกถาชาดก**
นารทฤษี	พระพุทธเจ้า	พระสารีบุตร
หิรี (เกียรติยศ)	พระนางยโศธรา	นางอุบลวรรณา
โกสิยะดาบส	-	ภิกษุผู้ให้ทาน

ปัญจสิกขเทพบุตร	-	พระอนิรุทธิ์
มาตลิเทพบุตร	-	พระอานนท์
สุริยเทพบุตร	-	พระกัสสปเถระ
จันทรเทพบุตร	-	พระโมคคัลลานะ
ท้าวสักกเทวราช	-	พระพุทธเจ้า

การกลับชาติเป็นพระพุทธเจ้าในชาดกทั้งสองเรื่องจะสอดคล้องกับมูลเหตุของการเล่าชาดก ในมหาวัสตุ พระนารทฤษีเสวยพระชาติเป็นพระศาสดาเพราะต้องการแสดงความประทับใจของพระองค์ที่มีต่อพระนางพิมพา ส่วนอรรถกถาชาดกต้องการแสดงว่าพระองค์เปลี่ยนนิสัยผู้ที่ตระหนี่ให้มาเลื่อมใสการทำทาน ฉะนั้น ท้าวสักกเทวราชจึงเป็นอดีตชาติของพระพุทธเจ้า

๔. ชาดกทั้งสองเรื่องแสดงทานบารมีชัดเจน